

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra archeologie

Žárový ritus v období zvoncovitých pohárů ve střední Evropě

Bakalářská práce

Autor: Jitka Hýlenová
Studijní program: B7105 Historické vědy
Studijní obor: Archeologie
Vedoucí práce: Mgr. Jan Turek

Hradec Králové 2015

Univerzita Hradec Králové
filozofická fakulta

Zadání bakalářské práce

Autor: Jitka Hystenová

Studijní program: B7105 Historické vědy

Studijní obor: Archeologie

**Název
závěrečné
práce:** **Žárový ritus v období zvoncovitých pohárů
ve střední Evropě**

Název závěrečné práce AJ: The cremation Burial in the Bell Beaker Period of Central Europe

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Stručný obsah: Na základě publikovaných dat autorka vytvoří vlastní databázi žárových pohřbů z období ZP. Srovná žárové pohřbívání v Čechách a na Moravě s nálezy ze sousedních regionů. Provede syntézu a interpretaci.

Metody zpracování: databáze, analýza dat, syntéza struktur, interpretace

Literatura:

Turek, J.: Období zvoncovitých pohárů v Evropě
Nicolis, F.: Bell Beaker today

Garantující pracoviště: Katedra archeologie, Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Jan Turek

Konzultant:

Oponent:

Datum zadání závěrečné práce: 12. 9. 2012

Datum odevzdání závěrečné práce: 30. 4. 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením vedoucího práce a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Provodově-Šonově 29. 4. 2015

.....

Podpis autora

Poděkování

Děkuji Mgr. Janu Turkovi za poskytnutou odbornou literaturu a rady.

Anotace

Hylenová, Jitka. *Žárový ritus v období zvoncovitých pohárů ve střední Evropě*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2015, 55 s. Bakalářská práce.

Tato bakalářská práce se zabývá žárovým ritem v období zvoncovitých pohárů ve střední Evropě. Četnost nálezů ve střední Evropě je popsána pomocí databáze, která slouží k porovnání využití tohoto způsobu pohřbívání v jednotlivých oblastech.

Úvodní část seznamuje s kulturou zvoncovitých pohárů a zabývá se všeobecně kremací. Hlavní část je zaměřena na analýzu, interpretaci a syntézu struktur. Databáze je zaznamenán na CD-ROM a grafy s výsledky jsou zaneseny do příloh.

Žárový ritus v období zvoncovitých pohárů má ve většině oblastí druhořadou roli. Ve střední Evropě jsou pohřby žehem převážně zaznamenány na území Německa, Čech, Moravy a Maďarska. Csepelská skupina jako jediná využívá žárového ritu ve větší míře. Na našem území byly zjištěny pouze dvě lokality s větším výskytem kremace.

Klíčová slova: kultura zvoncovitých pohárů, žárový ritus, hrob, pohřebiště,

Annotation

Hýlenová, Jitka. *The cremation Burial in the Bell Beaker Period of Central Europe.* Hradec Králové: Faculty of Arts, University of Hradec Králové, 2013, 55 s. Bachelor Degree Thesis.

This bachelor thesis deals with the cremation rite in the Bell-Beaker Period in Central Europe. The frequency of findings in Central Europe is described by the database, which is used to compare the use of this burial method in individual areas.

The introductory part presents the Bell-Beaker culture and deals with cremation in general. The main part focuses on the analysis, interpretation and synthesis of structures. Database is recorded on CD-ROM and graphs with results are listed in appendix.

Cremation during Bell-Beaker Period has subordinate role in most areas. In Central Europe are burials with cremation most noted in Germany, Bohemia, Moravia and Hungary. Csepel group is only one group which used cremation in most cases. On our territory were detected only two sites with higher incidence of cremation.

Keywords: Bell-Beaker, cremation rite, grave, burial ground

Obsah

1. Úvod	1
1.1. Metody a cíle práce	1
2. Charakteristika a kritika pramenů	3
3. Chronologie kultury zvoncovitých pohárů	5
3.1. Vnitřní chronologie KZP	5
4. Dějiny bádání kultury zvoncovitých pohárů	7
4.1. Čechy a Morava	8
5. Základní charakteristika mladšího a pozdního eneolitu	10
6. Žárový ritus v neolitu a eneolitu ve střední Evropě	12
6.1. Neolit	12
6.2. Eneolit	13
7. Archeologické projevy zvoncovitých pohárů ve střední Evropě	15
7.1. Východní Německo	15
7.2. Rakousko	15
7.3. Čechy	15
7.4. Morava	16
7.5. Maďarsko	16
8. Různé způsoby spalování mrtvých	17
8.1. Formy pohřební hranice	18
8.2. Způsoby uložení mrtvého na hranici a orientace	19
9. Způsob získávání a analýza žárového pohřbu	20
9.1. Postup antropologa při výzkumu žárového hrobu	20
9.1.1. Stanovení věku	22
9.1.2. Stanovení pohlaví	22
9.2. Zbarvení, stupeň spálení a velikost kostí	22
9.3. Příklad zkoumání nálezu žárového hrobu zvoncovitých pohárů z Velkých Přílep	24
9.3.1. Výsledek antropologické analýzy hrobu z Velkých Přílep	24
10. Žárový ritus kultury zvoncovitých pohárů ve střední Evropě	26
10.1. Druhy nejčastěji využitých hrobových jam a způsob uložení	27
10.1.1. Druhy hrobových jam	27
10.1.2. Způsoby uložení	27
11. Doklady žárových hrobů kultury zvoncovitých pohárů ve střední Evropě	29
11.1. Česká republika	29

11.1.1. Morava	29
11.1.2. Čechy	34
11.2. Německo	39
11.3. Maďarsko	39
12. Hmotná kultura zvoncovitých pohárů.....	40
12.1. Keramické artefakty	40
12.1.1. Keramika v hrobovém kontextu	40
12.1.2. Keramika v žárových hrobech	41
12.1.3. Keramika v sídlištním kontextu	41
12.2. Nekeramické artefakty	41
12.2.1. Nekeramické artefakty v hrobovém kontextu	41
12.2.2. Nekeramické artefakty v sídlištním kontextu	42
13. Analýza, interpretace syntéza struktur	43
13.1. Struktura databáze.....	43
13.2. Popis databáze	43
13.3. Analýza databáze	45
13.3.1. Žárové pohřby	45
13.3.2. Tvary hrobových jam, keramické typy uren, konstrukce	46
13.3.3. Keramické a nekeramické artefakty a artefakty ovlivněné kremací	47
13.4. Interpretace a syntéza struktur.....	48
13.5. Souhrn výsledků	53
14. Závěr	54
15. Literatura.....	56
16. Přílohy	60
16.1. Grafy.....	60
16.2. Obrázky	66

1. Úvod

Tato bakalářská práce je zaměřena na žárový ritus v období kultury zvoncovitých pohárů ve střední Evropě. Spalování mrtvých přináší další možnost, jak naložit s lidským tělem mrtvého. Důležitým prvkem při spalování je oheň, který hraje důležitou roli v životě. Může mít význam i při pohřebních či jiných rituálech. V době, kdy dochází ke zpopelnění, může duše zemřelého opustit tělo (Šuteková 2007, 5). Pohřební ritus kultury zvoncovitých pohárů ve střední Evropě je ve větší míře kostrový. Využití žárového ritu, jako hlavního artiklu je doloženo pouze v okolí Budapeště. V ostatních částech střední Evropy je pohřeb žehem používán spíše jako doplňková záležitost. V oblastech středního Německa, kde byla kremace doložena, byla využívána velmi málo.

1.1. Metody a cíle práce

Zásadním cílem této práce je vytvoření databáze, která se zaměří na nálezy hrobů s žárovým ritem ve střední Evropě. Obsahovat bude seznam nálezů na abecedně řazených katastrech. Shromažďovat by měla informace o poloze a hrobovém nálezu. Dále bude informovat o rozměrech hrobové jámy, tvaru hrobové jámy a hrobové výbavě. Uvádět by měla, zda se jedná o hrob birituální či zde bylo objeveno žároviště. Na konci databáze se objeví zdroj literatury, který obsahoval získané informace. Na základě vytvořené databáze bude zpracováno vyhodnocení. Podrobná interpretace a popis samotné databáze se objeví v textu. Vyhodnocení bude za pomoci grafů, jejichž výsledek se zanesou do textové podoby. Grafy zpracované na základě databáze se zobrazí do příloh. Samotná databáze pak bude umístěna na CD-ROM.

Převážně na základě databáze dojde ke zpracování seznamu jednotlivých lokalit s informacemi získanými na základě literatury a nálezových zpráv. Seznam se rozdělí podle jednotlivých států (Česká republika, Německo, Maďarsko). Česká republika bude dále dělena na Čechy a Moravu.

Ostatní kapitoly přiblíží žárový ritus, a to jeho využití v kulturách neolitu a eneolitu ve střední Evropě. Zaměří se na různé způsoby spalování mrtvých podle etnologických pramenů, a také na analýzu a způsob získávání informací. Též přiblíží samotnou kulturu zvoncovitých pohárů.

Tato bakalářská práce se zaměřuje na nálezy hrobů ve střední Evropě. Dojít by mělo za pomoci zmíněných metod k porovnání jednotlivých oblastí s výskytem žárového ritu KZP.

Ke zpracování bakalářské práce a databáze bude využita dostupná literatura, nálezové zprávy a odborné časopisy. Využito bude jak literatury české, tak i zahraniční.

2. Charakteristika a kritika pramenů

Pro zpracování tématu bylo využito záznamů z archívů (AÚ AV ČR v Praze a Brně), odborné literatury a časopisů. Stěžejní prací pro Čechy je katalog nálezů od Hájka (1968). Jedná se o německy psaný soupis abecedně řazených lokalit s nálezy kultury zvoncovitých pohárů v Čechách. Pro Moravu bylo z větší části využito dvou katalogů od Dvořáka (1992, 1996), který zpracoval nálezy hrobů z moravského prostředí. Méně informací pak podávají zprávy převážně ze starších výzkumů, kdy docházelo k nepřesné dokumentaci nálezových situací. Známý jsou i sborníky z konferencí o kultuře zvoncovitých pohárů. Pro bakalářskou práci byl použit článek Hilleho z konference v Riva del Garda, který píše o distribuční oblasti Nordharzvorland a zaznamenává jediné 4 žárové pohřby. Pro území Maďarska jsem k lokalitám zmiňované kultury zaznamenala malé množství publikací. Většinou převažovali články od Anny Endrödi, která popisuje v některých svých pracích csepelskou skupinu zvoncovitých pohárů. Nedostatek shledávám u nepublikovaných nových výzkumů pohřebišť této kultury z okolí Budapešti. Objevují se pouze obecné informace o počtu nalezených hrobů, nikoliv však popis hrobů samotných. Jediný článek popisující detailněji lokalitu byl od Anny Endrödi (1992), který zaznamenával nálezy na lokalitě Szigetszentmiklós-Üdülösor.

Samotný fenomén zvoncovitých pohárů a jejich rozšíření je popsán v mnoha člancích odborných časopisů, knih a sborníků z konferencí. Nejvíce však pro přehled o zvoncovitých pohárech využívám odborných prací Jana Turka, konkrétně článek s názvem Zvoncovité poháry v Evropě. Využito je i knih Pravěké dějiny Moravy či Archeologie pravěkých Čech, kde je kultuře věnována určitá část.

Publikovanost kultury je do značné míry dostačující. Převažují však články starších autorů, jejichž některé údaje byly v průběhu let pozměněny a nelze je už využít. Jedná se například o počty nálezů sídlišť a pohřebišť. I přesto, že jsou pohřby žehem na našem území doplňkovou záležitostí, postrádám více odborných prací, které by se detailněji zabývali pouze kremací zvoncovitých

pohárů v Čechách a na Moravě. Znami jsou totiž pouze publikace a články některých lokalit s výskytem žárového ritu.

3. Chronologie kultury zvoncovitých pohárů

Období mladšího eneolitu je spjato se dvěma kulturními komplexy. Jedná se o kulturu se šňůrovou keramikou a o kulturu zvoncovitých pohárů. Jejich vzájemné chronologické či genetické propojení je léta diskutováno a existují na to dva různé názory. První skupina badatelů předpokládá v některých oblastech osídlení stejného prostoru. Druhá část specialistů si myslí, že kultury byly následné. Podle jejich pohledu byly nositeli obou kulturních komplexů stejné populace a došlo u nich ke změně pouze v rámci systému. Doposud nebyla spolehlivě prokázána koexistence obou kultur. Neustupný a Shennan však poukazují na to, že na českomoravském území a v Posáli se hroby těchto kultur nacházejí v těsné blízkosti (Turek 2006, 279).

Výskyt kultury zvoncovitých pohárů má v Evropě obrovský rozsah. Kulturu lze v Evropě rozdělit do 6 provincií. Střední Evropa a oblast severního Švýcarska spadají do provincie východní. Přesné hodnocení absolutní chronologie v Čechách je závislé na nedostatku dat. Co se týká radiokarbonových dat, jsou u nás známi pouze tři. Dvě pochází ze dvou hrobů z Radovesic a třetí z Jenišova Újezdu. Na území Moravy byla pořízena dvě radiokarbonová data. Jedná se o sídliště v Holubicích a o bohatý hrob nalezený ve Tvořihrázi (Turek 2006, 279-280).

Okolní oblasti vykazují větší množství radiokarbonových dat, publikováno jich je však malé množství. Například pohřebiště v Triechingu (Bavorsko) poskytly radiokarbonová data ze dvou hrobů. Nejstarší data ^{14}C v Čechách a nejbližším okolí spadají před rok 2500 před Kristem. Pro následující únětickou kulturu jsou nejstarší data okolo roku 2300 před Kristem. Podobné časové rozpětí kultury zvoncovitých pohárů představil už v dřívější době E. Neustupný (Turek 2006, 280-281).

3.1. Vnitřní chronologie KZP

Z počátku bylo období děleno na dva úseky. Jednalo se o starší, reprezentovaný bohatě zdobenými poháry či miskami společně s balíčkem

bohatých předmětů a mladší spojovaný s průvodní keramikou. Základní rozdělení bylo později doplněno o nejstarší fázi maritimních pohárů. Rozšíření provedl Sagmeister na základě hornorýnských nálezů. Typické jsou pro tuto fázi zdobené vysoké a štíhlé poháry. Střední úsek kultury zvoncovitých pohárů se vyznačuje poháry, které jsou zdobeny třemi hlavními výzdobnými pásy a doplněny pásy s průběžnou výzdobou. Vyskytují se i hrnce a amfory. Do pozdní fáze je zahrnuta průvodní keramika. Zde dochází k ústupu pohárů a objevují se převážně mísy a hrnky s uchem. Využívána je rytá výzdoba, která předznamenává časnou únětickou kulturu (Turek 2006, 334).

O podobné členění se pokusil i P. Dvořák (1989,1992), který rozdělil moravské nálezy do čtyř nálezových skupin (Turek 2006, 334). Do skupiny I zařadil maritimní a epimaritimní formy pohárů. Skupinu na Moravě představují nálezy například z Borkovan. Další skupina je označována I/II a je spojována s výskytem maritimních a epimaritimních prvků, ale zařazeny zde máme i místní a vnitrokarpatké prvky. Zařadíme sem nálezy například z Ledců či Tvořihráze. Úbytek zdobených pohárů je typický pro skupinu II. Zaznamenán je větší výskyt nezdobené průvodní keramiky. Nálezová skupina II je zastoupena větším množstvím hrobů a reprezentována pohřebištěm ve Šlapanicích II. Za nejmladší určil nálezovou skupinu III. Zde nám téměř chybí zdobené zvoncovité poháry. Keramika typická pro III skupinu je zdobena převážně rytou a plastickou výzdobou. Výskyt je zaznamenán na pohřebišti v Lechovicích a Brně-Holáskách II. Známa je také ze sídlištních nálezů v Brně-Obřanech (Podborský 1993, 224).

4. Dějiny bádání kultury zvoncovitých pohárů

Zvoncovité poháry přitahovaly hlavně svým dekorem a zbarvením již před sto padesáti lety (Turek 2008, 147). Název dostala tato kultura podle krásně zdobené nádoby, připomínající tvar zvonu (Podborský 1993, 218). Otázky rozšíření kultury zvoncovitých pohárů nejsou vůbec ještě dořešeny. Zastávány jsou dva pohledy rozšíření. Jedná se o migrační a autochtonní. Delší dobu docházelo k předkládání ne zcela doložených názorů. Nakonec se na delší dobu ujal model pyrenejského původu, vytvořený A. Castillem. Zmiňovaný autor vydal monografii o kultuře zvoncovitých pohárů v Evropě založenou právě na migrační hypotéze. Dalším badatelem, který se též snažil prokázat migrační původ, byl E. Sagmeister. Autor se domníval, stejně jako Castillem, že původ pochází z Pyrenejského poloostrova. Odtud měly podle Sagmeistra putovat skupiny monádu a kovoliticů do celé Evropy a obohaceni o nové prvky se vrátit zpět. Vše se snažil vysvětlit na základě absence sídlišť, což mělo podpořit hypotézu o pohybu malých skupin. D. L. Clarke měl odlišný názor a spatřoval původ kultury zvoncovitých pohárů u dolního toku řeky Rohny, v Katalánii a na jihu Francie (Podborský 1993, 221).

Mezi autory zabývající se vývojem již zmíněné kultury patří také U. Fischer (1975,1976). Ten se věnuje odlišnostem a shodám zvoncovitých pohárů s kulturou šňůrové keramiky. I on je jiného názoru a nehledá původ v Pyrenejích, nýbrž je přesvědčený o původu v Porýní, kde se setkali zvoncovité poháry s kulturou šňůrové keramiky. Uvažoval i o dvou kořenech vzniku této kultury. Mělo jít o šňůrovou keramiku a vznik komplexu pojmenovaný názvem maritimní (Podborský 1993, 221).

Zlom nastal v 60. letech dvacátého století zavedením radiokarbonového datování, které prodloužilo dobu trvání kultury zvoncovitých pohárů (Podborský 1993, 221). Zpočátku se badatelé domnívali, že kultura trvala 200-300 let. Na základě nových poznatků však došli k zjištění, že snad existovala 500-700 let. R. J. Harrison (1977) se díky novým výsledkům pokusil o vytvoření dualistické

hypotézy. Ta poukazovala na možnost vzniku kultury zvoncovitých pohárů ve dvou nezávislých centrech. Mělo jít o území Portugalska a střední Evropy.

Odklon od migrační hypotézy zastává pojetí holandské, které vysvětluje původ zvoncovitých pohárů na základě autochtonní teorie. Podle tohoto názoru pocházejí nejstarší nálezy zvoncovitých pohárů z oblasti dolního Rýna. Na tomto území měla kultura být pokračovatelem šňůrového komplexu a její prvky se měly dostat po Evropě formou rozšíření (Podborský 1993, 221).

4.1. Čechy a Morava

K objevu prvních českých nálezů došlo roku 1848 v Bohušovicích nad Ohří (Turek 2008, 147). První nálezy, publikované v odborné archeologické práci Vocelův Pravěk (1868), pochází z Kralup nad Vltavou.

Název zvoncovitý pohár použil jako první rytíř Robert von Weinzierl. Podařilo se mu také sestavit schéma výzdoby českých pohárů. J. L. Píč se domníval, že jsou zde podobnosti se šňůrovými poháry v oblasti dolního Rýna. V Rukověti české archeologie (1910) byla správně zařazena kultura zvoncovitých pohárů na konec eneolitu (Turek 2008, 147).

Na Moravě sahá zájem o tuto kulturu do 19. století převážně díky nálezům J. Wankela ve Vranovicích. První větší stať o početnosti památek kultury zvoncovitých pohárů napsal I. L. Červinka. Jeho práce podává materiální přehled kultury, ale zabývá se i důležitými lokalitami s plochými hroby a mohylami (Podborský 1993, 222).

Dalším významným badatelem je J. Palliardi, který se ve svých raných příspěvcích věnuje pohřbům se žárovým ritem a antropologické stránce skeletu (Podborský 1993, 222).

J. Schráníl považoval lid této kultury za lovecký. Předpokládal také dotyk s kulturou šňůrové keramiky (Turek 2008, 147).

První sídlištní nálezy jsou doloženy z Prahy-Lysolají a Jenštejna a byly uveřejněny L. Hájkem, který se věnoval také chronologii a vyčlenění nejstarších nálezů této kultury u nás. Podařilo se mu vy publikovat i katalog českých nálezů (Turek 2008, 147-148).

J. Böhm hovořil o neindoevropském etniku, které se expanzí rozšířilo z Iberského poloostrova přes Itálii do Čech. Byl si sice vědom odlišností antropologického charakteru ve Španělsku a na našem území, ale předpokládal, že vlna postupně byla obohacena o další skupiny (Turek 2008, 148).

Odklon od kulturně historického paradigmatu můžeme pozorovat v příspěvku E. Neustupného. Další jeho studie jsou pak zaměřeny na časoprostorové vymezení kultury zvoncovitých pohárů (Turek 2008, 148).

Kultuře zvoncovitých pohárů se v 70. letech dvacátého století věnoval S. J. Shennan (1976), který se zmiňuje o „pohárovém balíčku“ typických artefaktů. Jeho zájem směřoval na celou oblast východní skupiny. Podařilo se mu také obnovit Hájkovo typologicko-chronologické vyčlenění bohatých pohřebních výbav (Turek 2008, 148).

První studie ohledně pohřebního ritu byla vydána J. Havlem roku 1978. Měděnou industrii kultury zvoncovitých pohárů zpracoval M. Kuna společně s V. Matouškem (1978). Poznatkům a problematice období kultury zvoncovitých pohárů se věnoval V. Moucha (1978), který vypracoval na toto téma syntézu. J. Turek (1996) provedl shrnutí studií o dané kultuře a analýzu nalezišť kultury se šňůrovou keramikou a zvoncovitých pohárů (Turek 2008, 148).

5. Základní charakteristika mladšího a pozdního eneolitu

Oddělení mladšího eneolitu přišlo v druhé polovině padesátých let. Hlavním důvodem bylo chronologické vyčlenění dvou pohárových kultur od kultury řivnáčské. V r. 1956 požadoval E. Neustupný vznik mladšího horizontu, který by se dosadil mezi kulturu řivnáčskou a únětickou. Horizont měl vyčleňovat kulturu se šňůrovou keramikou a kulturu zvoncovitých pohárů. Tento návrh byl zpočátku přijat archeology zcela negativně, ale postupem času vše ztrácelo na intenzitě. A to i přesto, že do mladšího eneolitu byla kromě celé kultury zvoncovitých pohárů vložena i kultura se šňůrovou keramikou. Dnes už o existenci samotného období, kdy Čechy byly osídleny již zmiňovanými kulturami, není pochyb. Existence mladšího eneolitu vykazovala v naší archeologii paradigmatické příznaky. Kolem pohárových kultur mladšího eneolitu totiž probíhala tvrdá diskuze. Historicky zaměření archeologové použili mladoeneolitické kultury jako doklad, že archeologie dokáže odkrývat skutečnou historii jednotlivých kultur pravěku. Významný počín byl také v tom, že spojil archeology převážně z celé Evropy. V současné době narážíme u mladoeneolitických kultur na něco, co není schopné kulturně historické paradigma vyřešit a co se nám v evropském pravěku již několikrát vyskytlo. Příkladem podobného problému je vznik kultury nálevkovitých pohárů a kultury bádenské. Dílčí migrace nemůžeme sice vyloučit, ale fenomén mladoeneolitických kultur nelze zcela vysvětlit migrační teorií. Známe sice řadu kontinuit, ale ani jedna není taková, abychom si mohli říci, že problém vzniku kultury se šňůrovou keramikou a zvoncovitými poháry je vyřešen (Neustupný 2008, 123-124).

Mladoeneolitické kultury mají velké geografické rozšíření. Obě pokrývají skoro polovinu kontinentu. Kulturu se šňůrovou keramikou a kulturu zvoncovitých poháru charakterizuje určitá společná keramika. Přesto všechno už od samého začátku vykazují odlišná specifika (Neustupný 2008, 123). Na Moravě v mladším eneolitu dochází stále ještě k pronikání kultury kulovitých amfor, což je doloženo na výšných sídlištích. Kultura se šňůrovou keramikou a

zvoncovité poháry jsou zde až v pozdním eneolitu. V této době také dochází k určitému formování následující časně únětické kultury (Podborský 1993, 156).

Datování mladšího eneolitu je provedeno na základě radiometrie a zařadí do tohoto období dvě pohárové skupiny, tedy KŠK a KZP. Šňůrová keramika je datována v rozmezí 2500 až 2000 př. n. l. Jinak je tomu u zvoncovitých pohárů, ty jsou datovány v rozpětí 2700 až 2000/1900 př. n. l. Pořídít se podařilo i radiokarbonové datum, které pochází ze sídliště v Holubicích (Podborský 1993, 156).

6. Žárový rítus v neolitu a eneolitu ve střední Evropě

6.1. Neolit

V kultuře s lineární keramikou na území Čech byl nalezen jediný žárový hrob. Vyskytl se ve Víticích na Plzeňsku a patřil do pozdního stupně LnK. Žárové hroby obsahující keramiku mladšího stupně této kultury jsou spíše známé z okolních zemí. Na Moravě bylo pohřbívání žehem zjištěno na lokalitě Kralice na Hané (Zápotocká. – Pavlů 2008,83). Ostatní moravská pohřebiště tvořil pouze rítus kostrový (Podborský 1993, 88)

Větší výskyt žárového rytu je znám až u kultury s vypíchanou keramikou (Podborský 1993, 88). V Čechách došlo ke změně rytu současně s výměnou výzdoby z lineární na vypíchanou. Mezi známé lokality v Čechách můžeme zařadit pohřebiště v Praze-Bubenči. Bylo zde nalezeno 17 žárových hrobů (Zápotocká - Pavlů 2008, 88). Na Moravě se vyskytuje převážně inhumace, ale objevena byla i částečná kremace. Využíváno bylo i kremace v rámci sekundárního rytu. Jednou z lokalit jsou Těšetice- Kyjovice. Na této lokalitě se setkáváme se sekundárním uložením několika jedinců a zároveň také použitím částečné kremace (Podborský 1993, 105).

V pozdním neolitu je žárový rítus v Čechách na ústupu. Z pozdní fáze VK u nás je znám jediný případ žárového pohřbu, v lengyelské kultuře pak tři. Důvodem tohoto úpadku může být vliv MMK. V kultuře s MMK je totiž využití žárového rytu menší (Zápotocká - Pavlů 2008, 97). Na Moravě v kultuře MMK je výskyt kremace v malém množství. Objevuje se až ve fázi Ib. V sousedním Rakousku tvoří žároví rítus dokonce 1/5 všech doložených lengyelských pohřbů. Nejstarším nálezem je pohřeb z Jaroměřic n. R. (Podborský 1993, 134).

Severovýchod karpatské kotliny vykazuje opětovný výskyt kremace v období mladého neolitu. V mladším období neolitu se můžeme setkat s žárovými hroby už v protolengyelském stupni. V Maďarsku bylo nalezeno v prvním klasickém stupni okolo 15 hrobů. Za zmínku stojí nález žárových hrobů na sídlišti Aszód (Šuteková 2007, 7).

6.2. Eneolit

V časném eneolitu v Čechách převažuje ritus kostrový, žárový se vyskytuje sporadicky (Neustupný 2008, 43). Roku 1902 se podařilo nalézt žárový hrob Jsk v Křenovicích na Moravě (Podborský 1993, 159). V kultuře nálevkovitých pohárů využití žárového ritu nemůžeme vyloučit, ale využíván je hlavně ritus kostrový. Příkladem jsou birituální hroby z Makotřas (Zápotočský 2008, 72). Časem dochází v této kultuře na Moravě ke změně ritu. Vliv na to měla sílící orientace k Jihovýchodu (Podborský 2003, 173).

Další kulturou využívající žárového ritu je řivnáčská. U této kultury je poměr využití kostrového i žárového ritu prakticky stejný (Zápotočský 2008, 102).

Žárový ritus údajně praktikovala na Moravě i bošácká skupina. Využití kremace u této skupiny se předpokládá ve fázi Ia. V kultuře se šňůrovou keramikou je pohřbívání žehem pouze doplňkovou záležitostí. V Čechách tento způsob pohřbení lidského těla využíván nebyl. Setkáváme se s ním tedy pouze na Moravě, kde se jedná o vliv z Karpatské kotliny (Podborský 1993, 213).

Výskyt žárového ritu v Maďarském eneolitu je doložen u ludanickej skupiny, dnešní Balaton-Lasinja I a také u skupiny Bajč-Retz. Obě tyto skupiny řadíme mezi birituální. Za další doklad kremace lze možná považovat tiszapolgarsky hrob č. 22 z Velkých Raškovic a to i přesto, že jeho charakter žárového hrobu není zcela identifikovatelný (Šutekova 2007, 7-8). Tiszapolgarská skupina, ze které hrob pochází, se vyznačuje kostrovými hroby. Výskyt kremace v této skupině je pouze v severní a severovýchodní oblasti jejího rozšíření. U bodrogkeresztúrské skupiny je známa kremace až z jejího mladšího stupně a může souviset s vlivy ze skupiny Lažňany-Hunyadihalom (Šutekova 2007, 8).

Mezi kultury s birituálním pohřebním ritem pak řadíme již zmiňovanou skupinu Lažňany-Hunyadihalom. Dokladem je čistě žárové pohřebiště Lažňany-Malé Zalužice (Šutekova 2007, 8).

Zněny byly zaznamenány na přelomu staršího a středního eneolitu. V prvních dvou fázích bádenské kultury je pohřeb žehem v Karpatské kotlině často

využíván. Později přichází návrat k předchozím pohřebním zvykům. Kremace byla využita i po zániku bádenské kultury. Mladší úsek eneolitu představuje kremace domácí zvyk kultur Makó-Čaka a Nyírség-Zatin (Šuteková 2007, 9).

7. Archeologické projevy zvoncovitých pohárů ve střední Evropě

7.1. Východní Německo

Východní Německo je velmi bohaté na nálezy kultury zvoncovitých pohárů. Zaznamenáno je kolem 300 lokalit. Jedná se především o pohřebiště menších rozměrů, samostatné pohřby a ojedinělé nálezy. Pohřební doklady vykazují četnější výskyt. Odlišným jevem je i existence kamenných skříněk. Většina doložených pohřbu je převážně kostrová, žárový ritus zde představuje pouhé 1%. Sídlištní nálezy zde nejsou jednoznačně doloženy. Místa považovaná za sídliště, byla převážně objevena povrchovou prospekci, či se nalézala v jámách jiné kultury (Turek 2006, 293-296).

7.2. Rakousko

V Rakousku je výskyt zvoncovitých pohárů v menší míře. Nejčastěji se nalézané lokality objevují v Dolním a Horním Rakousku a patří k podunajské skupině. Sídlištní nálezy zde patří mezi vzácnosti. Více informací o výskytu pohřebišť na území Rakouska, dokládají záchranné výzkumy pořádané v roce 1981. Na základě archeologických prací, byla zjištěna rozsáhlejší pohřebiště na území Dolního Rakouska. Jedná se o pohřebiště Zwingendorf, Gemeinlebarn, Stratzing, Obendorf/Ebene a Oberbierbaum (Turek 2006, 286-287).

7.3. Čechy

Čechy patří do východní skupiny zvoncovitých pohárů. Naše území společně s Moravou má největší nálezový fond této kultury v Evropě. Nálezy kultury zvoncovitých pohárů jsou v Čechách rozloženy nerovnoměrně. Nejvíce nálezů je zaznamenáno ve středních Čechách. Objevy jsou i na západě a v oblasti Hradce Králové. Evidovány máme převážně pohřební a ojedinělé nálezy. Existence je doložena asi na 500 lokalitách. Dokladu sídlišť máme v Čechách okolo 30. V posledních letech je zaznamenávána keramika, objevená pouze

povrchovou prospekci. Zaznamenan byl i depot hrnků s uchem, pocházející z Křečhoře u Kolína. (Turek 2006, 333-334).

7.4. Morava

Na Moravě se vytvořilo delší vývojové centrum kultury zvoncovitých pohárů, což zapříčinily příznivé přírodní podmínky. Skupina kultury zvoncovitých pohárů na Moravě byla reprezentována bohatými nálezy z hrobů a nálezy sídlištními. Je řazena do užší středoevropské skupiny, kam řadíme i Čechy, Bavorsko, Malopolsko, Rakousko a Maďarsko. Za největší objev archeologie u nás jsou považovány sídliště kultury zvoncovitých pohárů (Podborský 1993, 218, 224). Nálezy sídlištního typu byly objeveny i na Moravě. Zaznamenaný výskyt je asi na 230 lokalitách (Turek 2006, 332). Zmínit můžeme sídliště objevené v Holubicích či Slavkově (Podborský 1993, 224). Kromě sídlišť jsou na Moravě i doklady pohřebišť. Objeveno již bylo na 400 pohřebních poloh (Turek 2006, 332). Na nalezených pohřebišťích převažuje ritus kostrový, který je typický pro danou kulturu u nás. Setkat se zde můžeme, ale i s ritem žárovým. Větší počet žárových hrobů byl doložen na lokalitě Brno-Holásky II (Podborský 1993, 226).

7.5. Maďarsko

Výskyt dokladů kultury zvoncovitých pohárů je zde omezen pouze na území v okolí Budapešti. Největší počet nalezených lokalit je zaznamenan na Csepelském ostrově, v blízkosti jižní části Szentenderského poloostrova a také na severu Budapešti. Objevena byla pohřebiště, kde převažoval žárový ritus nad kostrovým, ale i sídliště. Nejznámější doložená pohřebiště jsou v Békásmegyér a Budakalász, kde byla zjištěna existence většího počtu hrobů. Další zcela unikátní nálezy pochází ze záchranných výzkumů, které provedlo městské muzeum v Budapešti. Zmiňován je například dům loďovitého tvaru sloupové konstrukce, pocházející z lokality Szigetszentmiklós-Üdülősor. Další podobné nálezy 13 domů pochází z Hunyadi János út (Turek 2006, 289-290).

8. Různé způsoby spalování mrtvých

Ke kremaci mrtvých se využívaly a využívají různé metody. Nepravidelná dřevěná pohřební hranice patřila mezi ty nejjednodušší formy. Na vrcholu této hranice bylo tělo zabaleno do ručníku či deky. Můžeme se, ale setkat i s ukládáním dřeva do jámy. Množství využitého dřeva je otázkou nákladů (Wahl 1983b, 513).

Na Bali se pořádají i velké rodinné kremace, což má za následek, že zemřelý není spálen před nástupem rozkladu. Khasi (S-Indie) používá ke spalování mrtvých plošiny, které jsou zděné a bývají obklopeny schody. Tělo je poté obloženo špalky ze stromů. Vyskytují se i hranice s většími příčnými a podélnými nosníky, jejichž vnitřní prostor vyplňují větvičky, suché kapradí, tráva a křoviny. Ve Varanásí (Indie) existují na břehu řeky Gangy mramorové či betonové desky. Ke zlepšení konstrukce došlo v Indii s využitím dřevěných kozlíků, tyčí k ohni nebo kůlů zaražených v zemi, které zabraňovali rozpadu pohřební hranice. Využitím kozlíků byla hranice nadzvednuta a došlo tak k lepšímu průchodu vzduchu. U indiánů Yuma (JZ Arizona) byli mrtví položeni na hranici ještě před umístěním nosníků, zatímco na Buinu (Melanésie) byla těla dána na hranici až po jejím dokončení. U těchto dvou příkladů a nejenom tady se nacházelo velké množství hořlavého materiálu na celém těle mrtvého. Využívanými hořlavými materiály byly dřevěné hobliny, větve, žhnoucí dřevo, větvičky, roští, tráva, sláma a zelené listí. V Japonsku používali slámu k výrobě slabé slámové rohože, která pak byla umístěna na pohřební hranici. Dalším ústředním materiálem u kremace může být slanina využívaná v Tshuktschenu (Sibiř). Stávalo se, že byly využívány i tukové látky k pomazání mrtvého. To mělo sloužit pro menší spotřebu hořlavého materiálu. Zmiňován je nejčastěji olej, živočišné tuky či máslo. V Indii pokládali dokonce na mrtvé kokosové ořechy, které měly stejný účel. Tento typ nalézáme v Melanésii, Austrálii a Tasmánii (Wahl 1983b, 514-517).

Setkáváme se i s případy kdy docházelo k částečnému spalování. S tímto typem spalováním se lze setkat u různých národností. Stávalo se, že maso bylo

odděleno do kostí a společně s vnitřnostmi hozeno do ohně. Kostí samotné se uložili odděleně. Relativně často docházelo ke spálení po předchozím vystavení nebo pochování. Mrtvý mohl být uchováván i uzením a při slavnostní příležitosti pak spálen. To ale nebývalo tak časté. Dalším typem částečného spalování je pálení částí těla nebo odřezků těl. To může souviset s určitým druhem kultu lebek. Lebka bývá chráněna před ohněm nebo je spálena a zbylé tělo pohřbeno (Wahl 1983b, 518).

8.1. Formy pohřební hranice

Typickou pohřební hranicí je pravoúhlá. Ve větším počtu se ale setkáváme s odchylkami od této formy. Nejčastěji se jedná o archeologické objekty, které mají půdorys čtvercový nebo kruhový. V Tasmánii například byly asi 1,20 m dlouhé kmeny pokládány do čtverce podle srubové konstrukce a navrstveny do výšky asi 1 m. Vnitřní prostor se vyplnil suchou trávou a klacíky. Pod mrtvého je umístěno velké množství podrostu. Na konec je tělo umístěno do postoje v sedu, vše pak dosahuje výšky až 3 metrů. Výsledný kulatý tvar hranice drží vinutí z točených pásů. Další formou pohřební hranice je trojúhelníková. Tento typ pochází například z Kaselocku a Tabaru v Melanésii. U této formy bylo mezi tři dlouhé kmeny stromů umístěno palivové dřevo. Na vzniklou hranici pak položili tělo a zakryli dalším palivovým dřevem. Vše mělo konečnou formu velkých hnízd. Další možností je kremace v jámě či příkopu. Jámu o rozměrech 2,20 x 0,90 x 0,60 m lemují ve spodní části a na bocích suché dřevěné kmeny. Dýmníky nacházející se ve dvou protilehlých rozích zajišťovali optimální spalování. Doloženy jsou i pece. Jejich původ je z oblasti Asie. Jako příklad lze uvést mrtvolu kněze z Torgutu (centrální Asie), který byl spálen v peci z cihel, nebo Mongolany, pro něž byla postavena pec z odkrojených kousků drnů ve tvaru pyramidy (Wahl 1983b, 517-518).

8.2. Způsoby uložení mrtvého na hranici a orientace

Poloha a orientace mrtvých na pohřební hranici neměla žádná stanovená pravidla. Existují příklady uložení v natažené poloze na zádech, ve stoje, se zkříženými nohama nebo jako sedících na výstupku připomínajícím židli. Objevuje se i kostra ve skrčené poloze a vleže. Stávalo se, že mrtví měli svázané ruce, což zapříčinilo neanatomické držení těla. Například v San Cristoval byla hranice postavena kolem mrtvého, který seděl na židli. Náčelníkovi byla hlava chráněna před ohněm za pomoci dutého kmene. Zesnulý sedící v hrobě na židli je také často hlášen z Mexika a Střední Ameriky. Další speciální formou bývá uložení mrtvého na plošinu, kterou nese stojan ze 4 kúlů. Výška rámu u tohoto typu určuje společenské postavení zemřelého. Koliayna (Indie) a Oyana (Karibik) jsou dvě místa, kde opírají mrtvé o zaražené kůly umístěné za pohřební hranicí. V Savara (přední Indie) spojovali klouby na rukou a nohou dohromady. Mezi spojené klouby byly vloženy bambusové tyče, jež se opíraly o zaražené kůly. Pod mrtvým byl pak zapálen oheň. V Japonsku posazovali mrtvá těla na 2 až 4 dřevěná polena s kotníky protaženými přes plochou prohlubeň o velikosti 1,1 x 0,4 m. Mrtvý pak byl obklopen dřevem a mokrou rýžovo-slámovou podložkou. Podložka bývala často nasákla solným roztokem (Wahl 1983b, 517-158). Mrtvý mohl být vložen i na navrstvenou kupu dřeva, která dosahovala výšky 1,20 m nad úroveň povrchu (Wahl 1983b, 517-158).

V orientaci mrtvých se setkáme se všemi 4 směry. Upřednostňována je poloha hlavy směrem na jih, a to především v Americe či Asii. V Austrálii se nachází zajímavé orientace především směřované na sever a východ. Směr pohledu není stanoven. Důležitou roli hraje pouze u relativně vzácné polohy na boku i při vzpřímeném držení těla (Wahl 1983b, 518).

9. Způsob získávání a analýza žárového pohřbu

Už v dřívějších dobách byl využíván žárový ritus. Ke spálení těla se využívala dřevěná hranice. Nejčastěji nalézáme dva druhy žárových hrobů. První je urnový a druhý jamkový, kde jsou spálené kosti umístěny do jamky (Stloukal 1999, 378). Některé spálené kosti však bývají nalézány i přímo v místě, kde stála pohřební hranice, v takovém případě můžeme mluvit o výskytu žároviště (Dokládál 1999, 45). Získání informací je však u žárových hrobů mnohem složitější než u těch kostrových. Vše záleží na zachovalosti pohřbu. Ty velmi špatně zchovalé nepodají takřka žádnou informaci (Stloukal 1999, 78).

9.1. Postup antropologa při výzkumu žárového hrobu

Prvním úkolem je zjistit, zda se opravdu jedná o spálené lidské ostatky. Setkat se můžeme i s tím, že žárový hrob obsahuje i spálené kosti zvířat. Za druhé musíme určit, jestli jde o hrob jedné či několika osob. Dále je žárový pohřeb třeba důkladně prohlédnout. V rámci prohlídky nálezů dochází k vybrání případných archeologických nálezů. Často jsou odstraňovány i kamínky. Pro lepší orientaci se doporučuje oddělit zlomky z lebky od fragmentů postkraniálního skeletu. Během využití tohoto postupu můžeme získat první informace o žárovém pohřbu (Stloukal 1999, 379, 381).

V případě nálezů spálených kostí v urně je dobré ji vyzvednout jako celek, hrubě očistit a převést do laboratoře. Pokud jsou spálené kosterní pozůstatky nalezeny mimo urnu, je nutné vše pečlivě vybrat i s hlínou. Pro ulehčení identifikace je potřeba nález zakreslit a provést fotodokumentaci (Dokládál 1999, 45).

Zachování spálených kostí je ovlivněno několika aspekty. Kromě výše a doby žaru to může být i následná manipulace. Jakmile jsou převezeny žárové hroby do laboratoře je potřeba nechat všechny po určitou dobu vyschnout. Bezprostředně po vyschnutí opatrně vyjmeme a proplachujeme proudem vlažné vody. Proplachování se doporučuje na kovovém sítku s otvory více jak 3-4 mm. Poté se hlína vyplaví a pevné částice zůstanou na sítku. Pak už není problém je

identifikovat a pečlivě roztřídit. V dřívějších dobách se doporučovalo rozebírání obsahu pomocí štětečků a speciálně upravených špachtlí, dnes však toto využití je zcela nepraktické. Tento způsob by se dal použít pouze v sypkém prostředí (hrubý písek), jinak by to mohlo znamenat poškození, případně i zničení spálených kostí (Dokládala 1999, 45-46).

Proplavený materiál sušíme klidně i několik dní při pokojové teplotě a mimo dosah slunce. Nedoporučuje se urychlení procesu sušení pomocí fénu, slunce, termostatu aj. V případě urychlení procesu může totiž docházet k praskání, nebo dokonce i k rozpadu kosterních pozůstatků. Jakmile je materiál správně osušen lze přejít k antropologickému zpracování. Zásady jeho zpracování byly stanoveny Chocholem v roce 1958, který určil tři hlavní fáze. Jedná se o vytřídění, slepení a rozbor zlomků (Dokládala 1999, 46).

K vytřídění je zapotřebí dobře osvětlené skleněné desky velkých rozměrů s podložkou. Veškerý materiál se pečlivě probírá a odděluje se příměsí. Zlomky kostí jsou prohlíženy pouhým okem, nebo se využije preparační lupa. Třídění probíhá na základě anatomické příslušnosti. Vše se třídí do skleněných misek a kádinek s nápisy. Důležité je prohlédnout všechny zlomky kostí, i ty nejdrobnější, ušetříme si tím několikeré opakování toho zdlouhavého procesu třídění (Dokládala 1999, 46).

Ke konzervaci dochází jen u nejdůležitějších zlomků, celý obsah konzervován není. Aby se dosáhlo pevnosti, postačí zpravidla jeden či dva nátěry konzervačním prostředkem. Pokud je potřeba můžeme slepit kosti jak na lomech čerstvých, způsobených například při vyjmutí žárového hrobu, tak i na lomech starých (Dokládala 1999, 46).

Jako poslední fáze antropologického zpracování je rozbor. V něm se zaměřujeme na anatomické kategorie určených zlomků a popisujeme tvarové vlastnosti všech vytříděných zlomků. Výsledkem rozboru jednotlivých kategorií je pak dílčí závěr a souhrn poznatků, které potřebujeme pro celkové určení a hodnocení. Důležité je také určit, zda se jedná o jednoho jedince či o více jedinců. V případě zjištění morfologicky odlišných kosterních zlomků musíme vše oddělit a hodnotit samostatně. Na samotný závěr je potřeba vyplnit protokol

o zpracování žárového hrobu, který byl vytvořen Chocholem (1958), (Dokládala 1999, 46-47).

9.1.1. Stanovení věku

Věk se zjišťuje stejně jako u kostry. Záleží také na tom, zda se jedná o dítě do 14 let, věk mezi 14 a 20 lety či dospělého. K určení dítěte do 14 se řídíme zuby, ty však nemusí být dochovány. Někdy se musíme spokojit pouze s velikostí určitelných fragmentů. Věk mezi 14 a 20 lety se zjišťuje na základě vyvinutého chrupu. Využíváno bývá i dosud nepřirostlé epifýzy dlouhých kostí. Problémem je zcela nezjistitelný přesný věk. Přesné určení stáří jde těžko i u dospělého. Opřít se můžeme pouze o stav srůstání švů (Stloukal 1999, 379).

9.1.2 Stanovení pohlaví

K určení pohlaví je užito stejných metod jako na nespálených kosterních pozůstatcích. Spolehlivost použitých metod je však menší, hlavním důvodem může totiž být vysoký žár, pak nejsou znaky vůbec hodnotitelné (Dokládala 1999, 118).

9.2. Zbarvení, stupeň spálení a velikost kostí

Stupeň spálení a zbarvení: Jako první vymyslel pětistupňovou stupnici pro určení stupně spálení kostí Chochol (1961). Zpřesnění této stupnice provedl Malinowski a Porawski (1969). Na jejich práci navazuje Hermann (1977) a Wahl (1981,1982). Dnes je používána v jejich pojetí a úpravě.

Zbarvení kostí se odvíjí od stupně spálení (viz. tab. I).

Stupeň spálení	Zbarvení kosterních částí	Poznámka	Stupeň žáru (teplota spalování)
I nedokonalý	žlutobílé hnědošedé	vzhled téměř jako nespálená čerstvá kost první svaštění (asi o 1%) ztrátou vody (až do teploty 300	do 200 °C kolem 250 °C

		°C) poté až do 750 °C	
II zčásti nedokonalý	hnědé tmavohnědé černé	nedokonalé spálení resp. zuhelnatění organické kostní substance	kolem 300 °C kolem 400 °C
III Dokonalý	šedé modrošedé (mléčné světlošedé)	vnitřní plocha kompakty v některých případech ještě černá	Kolem 550 °C
IV dokonalý až křídovitý	mléčně bílá matně křídovitá	křídovitý povrch kost málo odolná od 750 silnější zmenšování (svrašťování) kostí	Od 650 °C do 700 °C
V Křídovitý	sytě bílá bílá i na lomu	hladký povrch postupně tvrdá křehká vznik parabolicky probíhajících puklin maximální zmenšení (svrašťení) v průměru o 10-20%	do 800 °C od 750 °C nad 800 °C

(Dokládál 1999, tab. I)

Velikost zlomků kostí je rozdílná. Můžeme mít kosti mikroskopické pouze několikamilimetrové, ale také i fragmenty o velikosti 10-20 centimetrů. Wáhl zavedl 5 velikostních kategorií, do kterých lze změřené fragmenty dělit: „*velikost velmi malá -do 15 mm průměrného lineárního rozměru; velikost malá - od 16 do 25 mm; velikost střední - od 26 do 35 mm; velikost velká - od 36 do 45 mm; velikost obzvláště velká - nad 46 mm průměrného lineárního rozměru.*“ Na velikosti zlomků se také podílí stupeň spálení, vše ale ovlivňují i jiné faktory např. zhroucení hranice nebo hašení ohniště vodou. Pokud jsou zlomky vybírány z ještě nevychladnutého ohniště a vkládány do urny, dochází k další fragmentaci a drcení (Dokládál 1999, 36-40).

9.3. Příklad zkoumání nálezu žárového hrobu zvoncovitých pohárů z Velkých Přílep

Na základě objevených spálených kosterních pozůstatků se provedlo antropologické prozkoumání. U nalezených fragmentů kostí byly posuzovány změny vzniklé žárem a kořínková eroze. Při zmíněné erozi jde o působení rostlinných kyselin či hub, díky kterým vznikají drobné žlábký profílované do tvaru „U“. V rámci antropologického zhodnocení ostatků byly stanoveny 3 hlavní cíle. Šlo o určení biologických parametrů jako je věk, pohlaví a zdravotní stav. Dále pak o velikost a stupeň spálení zlomků. A v neposlední řadě o prostorovou distribuci kostí (Daněček-Průchová-Turek 2009, 180-181).

Zkoumaný kosterní materiál pocházel údajně z jednoho jedince a byl položený na dně hrobové jámy. Celkově šlo o 1268 kosterních fragmentů, které náležely lidským a zvířecím ostatkům (Daněček-Průchová-Turek 2009, 181).

Po vyzvednutí se nálezy kostí zvířat ze souboru vytřídily a zaslaly k dalšímu zpracování archeozoologce. Dále došlo k anatomickému určení. Pro odhad věku byla sledována přítomnost prvních a druhých zubů, mimo jiné také stav dotvořenosti kořenů zubů (Daněček-Průchová-Turek 2009, 181).

Vytříděné fragmenty byly změřeny a jejich velikosti posloužily k zařazení do 5 velikostních kategorií. Poté se provedlo vizuální zhodnocení zbarvení fragmentů a určení stupně spálení (Daněček-Průchová-Turek 2009, 181).

Na závěr šlo o pokus prostorové distribuce částí těla a rekonstrukci pohřebního ritu. Pokus se prováděl na základě kontextů vymezených při archeologickém výzkumu a pomocí rozdělení kostry na určité části. Tělo bylo děleno na lebku, horní končetiny a dolní končetiny. Takto rozdělené kosterní části posloužily ke sledování jejich výskytu v konkrétních kontextech (Daněček-Průchová-Turek 2009, 181).

9.3.1. Výsledek antropologické analýzy hrobu z Velkých Přílep

V hrobu č. 77/06 se nalézaly fragmenty spálených kostí, které údajně náležely dospělé ženě. Tělo bylo dáno na hranici v době, kdy kosti pokrývala

ještě svalová hmota. Biologické parametry mrtvé ženy nemohly být určeny zcela přesně, protože není doložen dostatek morfologických znaků.

Mezi zkoumanými fragmenty byl zaznamenán větší výskyt velmi malých zlomků, tedy do 15 mm lineárního rozměru. Větší zastoupení měly u bíle zbarvených kostí, kdy teplota žáru dosahovala nad 650°C. Dále se zaznamenaly obzvláště velké zlomky, tedy nad 46 mm lineárního průměru. Ty jsou naopak ve větší míře rozpoznány u kostí s teplotou žáru 300-400°C.

Kosterní pozůstatky vykazovaly černé až bílé zbarvení. Co se týká stupně žáru, převažovaly ostatky, které prošly teplotou nad 650°C. Nejnižší stupeň spálení vykazovali dolní končetiny. Na základě vymezení kontextů se provedla rekonstrukce prostorové distribuce jednotlivých kosterních částí. V konečném výsledku jsou brány v potaz dvě hypotézy. První se domnívá, že jde o primární pohřeb, kdy nebožtík prošel žehem v místě uložení. Podle druhé hypotézy může jít o sekundární pohřeb, což by znamenalo vyzvednutí pozůstatků přímo z hranice a pohřbení do hrobové jámy (Turek-Daněček-Průchová 2009, 185).

10. Žárový ritus kultury zvoncovitých pohárů ve střední Evropě

Žárový ritus ve střední Evropě se vyskytuje už od neolitu. V období kultury zvoncovitých pohárů je žárový ritus v některých zemích střední Evropy pouze doplňkovou záležitostí (Daněček – Průchová – Turek 2009, 188). V Maďarsku u csepelské skupiny je tomu naopak. Pohřebiště nalezená v okolí Budapešti vykazují větší množství ritu žárového než kostrového. Nálezy žárových hrobů v Maďarsku byly zaznamenány na lokalitách Békásmegyér, Budakalász a Szigetszentmiklós (Turek 2006, 289). Změnu v hodnocení významu kremace této kultury přineslo objevení pohřebiště Budakalász v severním Maďarsku. Několikrát se podařilo doložit, že žárový ritus má vysokou oblibu v Karpatské kotlině a směrem na severozápad jeho obliba klesá (Daněček – Průchová – Turek 2009, 188). V Čechách je zastoupen žárový ritus jen z 8 %, což je méně než na Moravě, kde je výskyt žárových pohřbů přes 20 %. V severozápadních Čechách se vyskytují pohřby žehem jen ze 4 %. Na území Čech a Moravy byla nalezena dvě pohřebiště, která vykazovala větší výskyt žárových hrobů. Na pohřebišti v Holáskách bylo nalezeno okolo 59 žárových pohřbů, za to pouze 4 inhumace (Daněček – Průchová – Turek 2009, 188, 190). V Tuněchodech se našlo asi 32 hrobů obsahujících kremaci. To vše nás svádí k otázce, proč některé komunity zvoncovitých pohárů preferují kremaci před inhumací. Může být důvodem vztah k csepelským komunitám na jihovýchodě? Pohřebiště v Holáskách a v Budakalász si jsou docela podobná. Význam těchto lokalit můžeme jen těžko vysvětlit. Buď šlo o komunity, které měly vztah k jihovýchodním regionům, nebo se jedná o kremační pohřební skupiny představující určitou společenskou kategorii v rámci neobjevených pohřebišť. Zcela výjimečně se s kremací můžeme setkat i v Durynsku a Sasku (Turek 2008, 158).

V oblasti již zmíněného Durynska a Saska je výskyt žárového ritu pouze 1%. Žárové hroby nalezené v této oblasti jsou převážně urnové. Pro německou oblast jsou typické kamenné skřínky, jejichž výskyt byl zaznamenán u několika

nálezů v západních Čechách. Může to dokládat určitý vliv Durynska a Saska na území Západních Čech. Typickým příkladem v Čechách je nález žárového hrobu v Janově dole (Turek 2006, 296).

10.1. Druhy nejčastěji využitých hrobových jam a způsob uložení

10.1.1. Druhy hrobových jam

Na pohřebištích kultury zvoncovitých pohárů jsou doloženy odlišné žárové pohřby. Spálené kosti byly ukládány do hrobových jam různých tvarů. Podle nálezů z Čech se setkáváme s třemi typy hrobových jam. Jde o kruhovou, obdélnou a kamennou skříňku (Daněček-Průchová-Turek 2009, 188).

Kruhové až oválné hrobové jámy jsou mělké a mají průměr 50-100 cm. Mrtví jsou nejčastěji uloženi na dně a překryty keramickou nádobou. Nález tohoto typu pochází například z Prahy-Lysolaj (Daněček-Průchová-Turek 2009, 188).

Obdélné hrobové jámy mají stejné rozměry a tvar jako kostrové hroby kultury zvoncovitých pohárů. Některé doložené jámy mohly sloužit zároveň jako žároviště. Mohla zde být tedy postavena hranice a spálené ostatky nebyly nikam přemístěny. Využití obdélného tvaru je známo například z Moravské lokality Pavlov I (Daněček-Průchová-Turek 2009, 188).

Poslední zcela zvláštní skupinu tvoří kamenné skříňky. Jedná se o typ, který je typický převážně pro střední Německo. Na našem území se setkáváme s kamennými skříňkami převážně v severozápadních Čechách. Nejznámějším nálezem je hrob z Janova dolu. Zde se našla kamenná skříňka, která obsahovala spálené lidské kosti (Daněček-Průchová-Turek 2009, 189).

10.1.2. Způsoby uložení

Ostatky jsou nalézány položené na dně hrobové jámy nebo uložené v urně. Jako urnu využívali hrnec, misku, amforu a džbán. V několika hrobech byl na uložení ostatků použit i zvoncovitý pohár, který je však využíván velmi zřídka. Některé využití nádoby vykazují i stopy přepálení. Tyto nádoby mohly být přiloženy na pohřební hranici, nikoliv však v době jejího největšího žáru, ale

později. Většina doložené přepálené keramiky sloužila při pohřebním ceremoniálu. Ostatky nalezené na dně hrobové jámy mohou být uloženy sekundárně nebo primárně. Při sekundárním uložení jsou spálené lidské kosti vyzvednuty z pohřební hranice a uloženy do hrobové jámy, případně do urny. U primárního uložení zůstávají ostatky v místě, kde byla postavena pohřební hranice. V takovém případě se může jednat o žároviště (Daněček-Průchová-Turek 2009, 185, 189).

11. Doklady žárových hrobů kultury zvoncovitých pohárů ve střední Evropě

11.1. Česká republika

11.1.1. Morava

Blažovice

V cihelně Waltra byly objeveny 4 žárové hroby. Dva prozkoumal Ondráček v roce 1933, zbylé pak Červinka (NZ 766/50).

Brankovice

V květnu a červnu roku 2007 bylo při stavbě závodu Opal objeveno pohřebiště KZP. Nalezeno bylo 5 hrobů, z nichž jeden byl žárový, 4 kostrové a u posledního nelze určit, o jaký typ ritu se jedná. Hrobová jáma jediného žárového hrobu měla obdélníkový tvar. Uvnitř hrobové jámy se kromě spálených kostí našly 2 džbánky a 2 mísy. V zásypu se pak objevil zlomek dna ZP (Matějčíková 2008, 153, 156). Starším nálezem je potom žárový hrob z roku 1936, který se našel na pozemku domu č. 4., patřícího p. Navrátilovi. Hrobová jáma byla kotlovitého tvaru. Mimo spálených lidských kostí se zde našly 2 ZP, džbánek, měděné šídlo a střepy zdobené nádoby. Zajímavostí je výskyt artefaktů ovlivněných kremací jako je nátepní destička a střepy ZP (Kalousek 1956, 63-64).

Brněnské Ivanovice

Nález 2 žárových hrobů byl učiněn v pískovně na poli č. p. 1923. První hrob byl objeven v roce 1934 dělníkem Šťastným. Ten svůj nález oznámil Chleborádovi. Kromě spálených kostí se zde našel střípek ZZP, střepy džbánečku a amforovité nádoby. Druhý hrob byl nalezen možná v tomtéž roce a obsahoval ZZP. Pohárek byl naplněn spálenými lidskými kostmi a roztlučen na střípky (NZ 778/50).

Brod nad Dýjí

Na pozemku Jana Ringlera v trati „Unteres thayafeld“ se objevila 21. 3. 1922 nádoba překlopená přes mísu. Dno nádoby se zničilo orbou. Spálené kosti byly umístěny uvnitř nádoby (NZ 790/50).

Břeclav

V pískovně na Zvolencích a jejím okolí se už delší dobu vyskytovaly hroby, z nichž některé nádoby zachránil řídící učitel Noháč a I. L. Červinka. I. L. Červinka zde prokopal několik hrobů na náklady archeologického ústavu. Jelikož nálezové zprávy nejsou k dispozici, nelze tedy zrekonstruovat hrobové celky. Výjimku tvoří hroby žárové. Záznam hovoří o 3 hrobech s žárovým ritem. U prvního hrobu byla zachráněna popelnice a džbáněk. Z druhého zachránili amforu a ve třetím objevili popelnici. Popelnici 3 hrobu zakrývala miska, ze které se našly pouze střepy (NZ 995/50).

Bulhary

V květnu roku 1977 byly při stavbě vodovodního potrubí v trati „Přední díly“ objeveny 2 kostrové hroby. Později se objevil poblíž hrobu číslo 2 kruhový žlábek. Na podzim téhož roku se v okolí žlábků skryla plocha o 32 m². Po odstranění ornice se objevil žlábek nepravidelného kruhového tvaru. Žlábek se nalézal v hloubce 55 cm a jeho šířka byla 620-640 cm. Uvnitř se nalézaly zlomky keramiky kultury zvoncovitých pohárů a uprostřed ležely rozházené spálené lidské kosti. Mísa, džbáněk a ZP byly součástí hrobu (Měřinský-Stuchlík 1980, 368, 370).

Čebín

Při kopání čerpací stanice našli dělníci žárový hrob. Jeho obsah vyzvedli a předali učiteli J. Douškovi. Ten nález odevzdal vlastivědnému muzeu v Tišnově, jenž uvědomilo AÚ ČSAV. Dne 17. 10. 1957 se na naleziště vydal referent kvůli zjištění nálezových okolností. Hrob obsahoval dvě nádoby, které se objevily

v hloubce 150 cm pod povrchem. Jednou z nádob byla popelnice baňatého tvaru, druhou byl hrneček tvaru zvoncovitého a ležel o něco výše než popelnice (NZ 4166).

Dolní Věstonice III

Výzkum započal na podzim roku 1976 a pokračoval i v roce 1977. Prováděn byl ve štěrkovně, která se nalézala západně od Dolních Věstonic (Měřinský 1978, 118). Došlo zde k objevu i několika hrobů reprezentujících KZP. Hrob č. 84/76 obsahoval spálené lidské kosti. Do hrobu společně s popelem umístili také džbánek (Dvořák 1996, 17-18).

Holásky

Nalezeno zde bylo pohřebiště kultury zvoncovitých pohárů, které obsahovalo větší množství žárových hrobů. Umístěno bylo na velké terase nad Holáskami. Jednalo se o místo, kde byl těžen písek. V rozmezí let 1934-1940 provedl M. Chleborád záchranu hrobů (Chleborád 1950, 361-363).

Hoštice

V rámci stavby úseku dálnice D1 provedli pracovníci archeologického ústavu památkové péče Brno záchranný archeologický výzkum. V úseku mezi Modřicemi a Vyškovem bylo objeveno 26 pozitivních lokalit, včetně pohřebiště KZP v Hošticích I. Na pohřebišti bylo nalezeno 143 hrobů kostrových a 4 pohřby žárové. Žárový hrob číslo 866/02 obsahoval pouze zlomek nádoby. Ve druhém žárovém hrobě (903/02) se našel ZP a dva džbánky. Ze třetího hrobu (883/02) pochází ZP, džbánek a zlomek dalšího ZP. Mezi nekeramickými artefakty bylo zaznamenáno měděné šídlo a 15 přepálených knoflíků. Poslední žárový hrob (H 813) je birituální. Spálené kosti byly umístěny u chodidel kostry. Milodarem zde byly keramické nádoby (Drozdová 2011, 11, 16, 55; Matějčková, 96, 118, 140).

Kobylnice

Na poli, které bylo rozděleno na stavební místa, začal v roce 1927 učitel J. Vašíček (NZ 873/50) prozkoumávat objevené hroby. Vše co našel, věnoval později A. Procházkovi (NZ 873/50), jenž další objevené hroby zkoumal sám. Na

objeveném pohřebišti se objevily hroby kostrové a jeden žárový. Jediný žárový hrob se nalézal v hloubce asi 60 cm. Obsahoval směs střepů a spálených kostí. Ze střepů byla slepena mísa, zvoncový pohár, džbáneček a amforovitá nádoba. Zjištěny také střepy 2 hrnečků, které však už nelze slepit (NZ 873/50).

Ledce

Na podzim roku 1936 a poté následující rok se podařilo zachránit několik hrobů kultury zvoncovitých pohárů. Už dříve tu však byly objeveny kostrové hroby, jichž 9 se zničilo. Mezi nalezenými hroby z let 1936-1937 se vyskytla i hrobová jáma obsahující žárový pohřeb. Jediný žárový hrob dosahoval hloubky 1 m. Uvnitř hrobové jámy leželo několik spálených kústek a dva zvoncové poháry, z nichž pouze jeden se zachoval celý (NZ 889/50).

Lechovice

V roce 1958 P. Ondráček objevil na této lokalitě hrob kultury zvoncovitých pohárů. Jelikož byla v místě nálezů prováděna hluboká orba, rozhodlo ředitelství ústavu o zahájení záchranného výzkumu, který se uskutečnil ještě téhož roku. Objevené pohřebiště čítalo 6 hrobů, z nichž 4 obsahovaly žárový ritus. První hrob se nalézal v hloubce 35 cm. Obsahoval spodní část popelnice se spálenými lidskými kostmi. Vrchní část nádoby narušila orba. Druhý nalezený hrob taktéž obsahoval popelnici s lidskými spálenými kostmi. Popelnice však byla roztlučena. Milodary tvořily 2 džbánečky a zetlená zvířecí kost. Na dně třetího hrobu stála dvouuchá nádoba se spálenými lidskými kostmi, překrytá miskou. Nalezen zde byl i orbou poškozený džbáneček. Čtvrtý hrob jako jediný neobsahoval popelnici, ale měl uprostřed umístěnou hromádku spálených kostí. V hromádce byla nalezena přelomená nátepní ploténka (NZ 3160/59).

Mistřín

Už roku 1902 byly poblíž kostrových hrobů nalezeny dva hroby žárové. První z nich obsahoval popelnici zvoncovitého tvaru, která byla přikryta miskou. Uvnitř popelnice se nalézaly nedopálené kosti. Nad miskou se našlo měděné šidélko. Ve druhém hrobě bylo uloženo 20 kostěných knoflíčku kuželovitého tvaru.

Později roku 1934 byly zachyceny další hroby kultury zvoncovitých pohárů, z nichž dva obsahovaly žárový pohřeb. První hrob obsahoval popelnici baňatého tvaru s oušky. Uvnitř se nalézaly spálené kosti a střepy z misky, která popelnici překrývala. Druhý se skládal z popelnice, která měla tvar zvoncovité nádoby. Uvnitř byly nalezeny kosti. Hrob obsahoval kromě popelnice i džbáněček a střepy se stopami žaru (NZ 915/50).

Pavlov

Roku 1984 při stavbě vodního díla Nové mlýny byl proveden archeologický průzkum na katastrálním území Pavlov (Čižmář-Geisler- Rakovský 1983, 73). V rámci výzkumu byly zjištěny 3 žárové hroby KZP. (Dvořák 1996, 30-37).

Šlapanice

Lokalita má několik nálezových míst. Výskyt žárového ritu je na pohřebišti Šlapanice II. Zdejší pohřebiště objevil Poulík v roce 1934 (Dvořák 1991). Nalezeno bylo 6 žárových pohřbů. Jeden z pohřbů byl birituální (Viz. Databáze).

Uherčice

V rámci výzkumu prováděného v letech 1945 a 1948 byly zjištěny hroby kultury zvoncovitých pohárů. Dvořák jich zaznamenal ve svém katalogu 4. Pouze v jednom hrobě č. 1/45 se nalézaly spálené lidské ostatky. Společně s kremací byly i džbány, miska a zvoncovité poháry (Dvořák 1996, 43).

Těšetice

Při záchranném výzkumu v letech 1955 a 1956, byl objeven v Těšeticích poblíž JZD žárový hrob s hrncovou nádobou. Popelnice obsahovala spálené lidské kosti a menší zvoncovitý pohár (NZ 1406/76).

Tvořihráz

Při výzkumu provedeném v roce 1991 byly nalezeny 2 žárové hroby. První hrob byl obklopen žlabem o průměru 7,2 m a šířce 70 cm. Uvnitř hrobu bylo nalezeno také 6 nádob (NZ 1141/91). Druhý hrob nalezený též v roce 1991, byl obklopen příkopem. Uvnitř se nacházely 2-3 žárové pohřby. Hrob obsahoval také 10

zdobených pohárů, mísu, džbánků, nátepní destičku, kančí kel, zlomek zvířecí kosti a měděnou dýku (NZ 1020/92).

Želešice

Ve zdejší pískovně bylo objeveno pohřebiště. Hroby prozkoumal místní učitel Brand a částečně také Schiermeisen (NZ 1081/50). Na pohřebišti se našly kromě kostrových hrobů i 4 žárové. U prvního se spálené kosti našly v hloubce 32 cm. Údajně se jednalo o kosti dítěte. Hromádku popela zakrývali střepy mísy a nádoby. Asi 3 m od kostrového hrobu IV se našel druhý žárový pohřeb. Uprostřed hrobové jámy byla objevena malá prohlubeň naplněná spálenými kostmi dospělého člověka s popelem. Milodary se v hrobové jámě nenašly. Třetí žárový pohřeb obsahoval hromádku spálených kostí a 2 zvoncové poháry. Poslední hrob obsahoval též pouze spálené kosti a 2 zvoncové poháry (NZ 1081/50).

Židenice

V roce 1932 bylo nalezeno několik hrobů. M. Chleborád se domnívá, že jich bylo 6. Jejich obsah byl věnován zemskému muzeu v Brně. V květnu a srpnu roku 1932 prokopali M. Chleborád s Em. Kolibabe hroby VI – XI. Hrob s číslem XII byl zničen dělníky, kteří nalezený džbánček donesli M. Chleborádovi. Nalezené hroby obsahovaly jak kostrový, tak žárový ritus. Žárový ritus se vyskytl u 4 nalezených hrobů. První měl tvar kruhové jamky, která dosahovala hloubky 55 cm. Na dně ležela hromádka spálených kostí s rozbitou miskou. Druhý se vyskytoval též v jamce kruhového tvaru, jeho hloubka však byla 60 cm. Na dně nalezeny střepy zdobeného zvoncového poháru a 3 úštipky pazourku. Třetí a čtvrtý hrob byl nalezen v malé jamce a každý obsahoval hromádku spálených lidských kostí. Milodary však měly rozdílné: Ve třetím hrobě se vyskytly střepy misky a zvoncovitého poháru. Hrob čtvrtý obsahoval nezdobený pohár a nezdobený pohárek s uchem (NZ 787/50).

11.1.2. Čechy

Býchory

Přesné místo nálezu je neznámé. Nalezena byla hromádka spálených lidských kostí v urně (Hájek 1968, 11).

Cerhenice

V poloze Na Horkách byly objeveny dva žárové hroby. První obsahoval hrnec, ve druhém hrobě se nalézala amfora zdobená plastickými lištami. Objeven byl i malý džbán, který mohl náležet oběma hrobům (Hájek 1968, 13).

Čáslav

V ulici U tržiště poblíž kasáren byl v hloubce 1 m nalezen ZZP. Mezi střepy se objevily spálené lidské kosti. (Hájek 1968, 14).

Choťánky

Roku 1908 při stavbě domku byl panem Wurmlem objeven žárový hrob. Obsahoval popelnici, která byla přikryta miskou. Obě tyto nádoby rozdrtil tlak vysoké vrstvy hlíny. Nalezli se zde i spálené kosti, mezi nimiž se vyskytl střep ZP (Hellich 1921, 222).

Chotusice

V poloze u křížku nalezen žárový urnový hrob. Obsahoval kromě spálených kostí misku a malý džbán. Objeveny byly také střepy druhé misky (Hájek 1968, 26).

Kněževes

Při výzkumu v roce 1953 bylo objeveno několik kostrových hrobů na parcele p. Čermáka. Zbylé nalezené hroby se našly až v roce 1954. Objevily se i dva hroby birituální. První hrob č. 9 obsahoval kostru dítěte, jež byla posypána spálenými kostmi dítěte druhého. Největší část žárového pohřbu se nalézala u nohou kostry. Keramické a nekeramické milodary se téměř nevyskytly. Údajně byly zničeny zásahem mohyly. Druhý hrob č. 11 též obsahoval dětskou kostru posypanou spálenými dětskými kostmi. Větší část žárového pohřbu se opět nacházela u nohou. Uvnitř hrobové jámy byla zachycena kromě milodarů i kúlová jamka, údajně patřící ke konstrukci hrobů (Kytlicová 1956, 328, 332, 334).

Most

Roku 192 byl Národnímu muzeu v Praze oznámen nález na pozemku „Janova dolu“. Výzkum provedl Vidim. Objevena byla kamenná skříňka 90 cm dlouhá, 80 cm široká a 50 cm hluboká. Uvnitř se nalézala hromádka spálených kostí společně se džbánkem a šipkou (Neustupný 1930, 112-113).

Neratovice

Větší kumulace nálezů byla od 20. let 20 století, jelikož byla započata výstavba továren. V rámci této výstavby byly nalezeny i hroby KZP. Většina jich obsahovala kostrový ritus, v menší míře to byl ritus žárový. Nalezené žárové hroby neobsahovaly žádnou urnu a byly uloženy pouze na hromádku či na dno jamky (Sklenář-Sklenářová-Slabina 2002, 232).

Lysolaje III

Výzkumy byly provedeny v pískovně Edife-Herget a jedná se o nálezové místo III. Objeveno zde bylo několik kostrových, ale hlavně 6 žárových hrobů KZP. Hroby obsahovaly keramické (džbánek) i nekeramické milodary (kamenná sekerka). Pět hrobů s žárovým ritem našel archeologický ústav při výzkumu v roce 1944, šestý hrob (X) byl objeven už při dřívějším výzkumu této lokality (Hájek 1968, 63-68).

Lovosice

Nálezy žárových pohřbů byly učiněny na dvou místech. Prvním je Löblova pískovna, kde máme zjištěny 3 hroby. Druhým je pak pískovna Hrnčířova s nálezy 2 hrobů. Jeden z hrobů v Löblově pískovně byl dokonce skříňkový (Hájek 1968, 59).

Ovčáry

Ve zdejší pískovně kat. č. 404 byl 13. 4. 1965 objeven žárový hrob. Obsahoval amforu a střepy zdobeného ZP (Hájek 1968, 82).

Poboří

Při orbě pozemku pana Hurta byla objevena vrstva rulových kamenů. Po jejím odstranění se objevila rulová deska. Deska zakrývala hrob, v němž byl nalezen

pohárek s ouškem obsahující spálené dětské kosti. Nádobu ze dvou stran obklopovaly šikmo umístěné rulové desky (Dvořák 1931, 42).

Poděbrady

J. Hellich odevzdal roku 1924 nálezy ze žárového hrobu KZP. V hrobové jámě bylo nalezeno 5 nádob. Jednalo se o zdobený ZP, nezdobený ZP, amforu a 2 misky. Umístění spálených lidských kostí není známo (Hájek 1968, 84).

Sadská

V rámci výzkumu lužického pohřebiště byl objeven jeden žárový hrob s keramikou zvoncových pohárů. Nalezená hrobová jáma se nacházela v hloubce 70 cm. Uvnitř byla objevena amfora přikrytá dnem misky. Hrob obsahoval také džbáněček a střepy okraje zmíněné misky. Amfora měla uvnitř spálené kosti (Hájek 1939, 118-119).

Slaný – okolí

Nálezové místo žárového hrobu je neznámé. Jedná se údajně o místo v okolí Slaného. Nalezen byl nezdobený ZP s uchy, který z třetiny obsahoval spálené lidské kosti (Hájek 1968, 115).

Třebestovice

21. 10. 1878 věnoval J. Kofránek muzeu amforu naplněnou spálenými kostmi. Společně s amforou donesl také džbáněček. Přesné nálezové místo není známo (Hájek 1968, 128).

Třebívlice

V roce 1899 se zde našel žárový hrob KZP. Obsahoval ZZP a nezdobený ZP. Jeden z pohárů sloužil jako urna a obsahoval spálené lidské kosti (Hájek 1968, 128).

Tuněchody

V roce 2003 bylo na základě výzkumu zjištěno birituální pohřebiště KZP. Výzkum provedla Univerzita v Hradci Králové (Tichý-Dohnálková-Dohnálková-

Thér-Drnovský 2007, 165). Na lokalitě se našlo v roce 2003 (Tichý-Thér-Papineschi 2006, 56) okolo 12 hrobů. Žárový ritus je předpokládán u 7 hrobů. V jednom z hrobů se nenalezly žádné milodary. Ostatní měly 1 až 3 nádoby. Hrob označený 4/03 byl komorový. Hrobové jámy měly obdélníkový tvar a kůstky se kumulovaly ve střední části (Tichý-Thér-Papineschi 2006, 56). V roce 2006 na základě smlouvy s firmou Wienerberg došlo k pokračování prací na lokalitě. Na ploše A se zjistilo pokračování birituálního pohřebiště. Nalezeno bylo 23 hrobových jam. V 5 hrobech se vyskytovaly kostry, 6 hrobů obsahovalo spálené kůstky. Zbylých 12 hrobů nebylo určeno (Tichý-Dohánlková-Dohnálková-Thér-Drnovský, 166).

Tvršice

Roku 1931 se našel v poloze Na hoře žárový hrob. Společně se spálenými lidskými kostmi obsahovala hrobová jáma střepy džbánu, nádobu zvoncovitého tvaru, misku a dva zcela zachovalé malé džbány (Hájek 1968, 131).

Úpohlavy

Zde se jedná o stejný případ jako u nálezů ze Slaného. Přesné nálezové místo je zde neznámé. Objevena byla velká nádoba, která sloužila jako urna. Uvnitř byly spálené kosti a 2 rozpadlé hrnky (Hájek 1968, 131).

Velké Přílepy

V období 2006-2008 došlo k provedení záchranných archeologických prací na místě výstavby příjezdové komunikace. Práce byly organizovány Středočeským muzeem v Roztokách u Prahy. K nejzajímavějšímu nálezů na této lokalitě patří sídlištní objekt kultury zvoncovitých pohárů, jenž obsahoval atypický žárový pohřeb s milodary (Daněčková-Průchová-Turek 2009, 173).

Vepřek

V místě s názvem Vikářovo pole byla objevena urna. Jednalo se o amforu, které obsahovala spálené lidské ostatky (Hájek 1968, 133).

11.2. Německo

Klein Quenstedt

Nalezen žárový hrob. Obsahoval hrnec s kremací (Turek 2006, 296).

Schwanebeck

Zde byl objeven džbánek a mísa na nožkách (Turek 2006, 296).

Mahndorf

Byly zde objeveny 2 žárové hroby v urně. První obsahoval nezdobený pohár, ve kterém se nalézaly spálené lidské kosti. Hrobovou výbavu tvořila nátepní destička se čtyřmi otvory. Druhý hrob tvořil profilovaný pohár (Turek 2006, 296).

11.3. Maďarsko

Szigetszentmiklós- Üdülesor

Jedná se o jedinou lokalitu, kde bylo objeveno jak sídliště, tak pohřebiště.

Zaznamenáno bylo 12 hrobů obsahujících kremaci (Endrödi 1992, 83).

Budakalász

V roce 2005 proběhl na této lokalitě výzkum pod vedení A. Czene (Turek 2006).

Zaznamenat se podařilo 1070 hrobů, z nichž 790 obsahovalo urnu a 62 bylo rozptýleno (Endrödi 2013, 76)

Békasmegyer

Na lokalitě bylo zjištěno celkem 154 hrobů. V 92 z nich se nalézala urna, u 27 byl popel pouze rozptýlen a 30 hrobů obsahovalo inhumaci. U 5 hrobů nebyl pohřeb zjištěn (Endrödi 2013, 75).

12. Hmotná kultura zvoncovitých pohárů

12.1. Keramické artefakty

V českém prostředí se objevují dvě odlišné keramické tradice. Eponymní, kdy se jedná o výzdobu kolky s použitím bílé inkrustace a červeného leštěného povrchu. Jde hlavně o zdobené zvoncovité poháry. Další tradicí je průvodní keramika, reprezentovaná hrnky s uchy a mísami. V sídlištním kontextu ji představují hrnce, amfory a zásobnice. Prvky do Čech údajně přicházeli ze západu v podobě zdobeného zboží. Jde především o zdobené zvoncovité poháry a mísy, kde lze spatřovat vlivy ze západu. Pravým opakem je průvodní keramika, která má původ spíše v Karpatské kotlině. Nádoby mívají odstín šedé a hnědé, v některých případech doplněný okrovými oxidačními skvrnami. Oxidace však nepatří mezi časté jevy (Turek 2006, 349).

Pro eponymní tradici keramiky jsou typické převážně zvoncovité poháry. Rozdělit je můžeme na tvary štíhlejší vyšší a nižší širší. Zaznamenán je i výskyt mísy na nožkách, která má lesklý červený povrch. Tvar tohoto druhu keramiky může být i zvoncovitý s kolkovou, metopovanou výzdobou (Turek 2006, 349).

12.1.1. Keramika v hrobovém kontextu

V pohřebním kontextu mají mísy také své zastoupení. Některé jsou tvořeny čtyřmi nožkami válcovitého tvaru. Délka nožiček bývá jen několik cm a mohou obsahovat i kamínky, čímž pak dochází k chrastění. Variabilita tvarů je široká, od rozměrných až po ty menší. V hrobech jsou však poněkud vzácné. Kromě misek máme v pohřebním kontextu i hrnky s uchem a džbány. Hrnky mají značné zastoupení různých tvarových variant. Výzdoba tohoto druhu keramiky je dělena do dvou kategorií. Zaznamenáváme hrnky zdobeny převážně plastickou či rytou výzdobou. Menší výskyt představuje kolková výzdoba u jiného keramického typu než zvoncovitého pohárů. Jde například o džbánek somogyvárského typu, který se našel v Sulejovicích. V hrobovém kontextu se vyskytují i džbány. Nejtypičtějším tvarem je štíhlý vysoký s páskovým uchem umístěným pod okraj (Turek 2006, 349-351).

12.1.2. Keramika v žárových hrobech

U hrobů s výskytem kremace je keramika využita jako urna, případně přiložena přímo ke spáleným kostem či popelnici ve formě milodaru. Typickým keramickým hrobovým inventářem jsou džbány a v neposlední řadě také misky. Své zastoupení zde mají i nezdobené a zdobené zvoncovité poháry, které jsou pro tuto kulturu typické. Jako urny jsou převážně využívány amfory, hrnce a zvoncovité poháry (Havel 1978, 100, 105-106).

12.1.3. Keramika v sídlištním kontextu

Keramika na sídlištích je srovnatelná s nálezy v hrobové výbavě. Existují však rozdíly, které tyto dva nálezové kontexty odlišují. Můžeme pozorovat rozdílnost ve velikosti nalézaných nádob, ale i četnosti výskytu. Nejtypičtějším sídlištními nálezy keramiky jsou velké zásobnice a amfory s uchy umístěnými velmi nízko. V českém prostředí oproti Moravě můžeme pozorovat na sídlištích menší výskyt zdobených zvoncovitých pohárů (Turek 2006, 352).

12.2 Nekeramické artefakty

12.2.1. Nekeramické artefakty v hrobovém kontextu

Výbavu převážně kostrových hrobů lze dělit podle pohlaví. Nejčastějšími nálezy jak ženských, tak i mužských hrobů jsou měděné artefakty. Typickými artefakty pro mužské hroby jsou dýky. Jejich dělení v rámci střední Evropy zaznamenalo 4 základní typy, tedy dva s krátkou a dva s dlouhou čepelí. V ženských hrobech jsou zaznamenány například destičky vyráběné z měděného plechu či zlata, které se vyskytují převážně u bohatých hrobů. Dalšími měděnými artefakty jsou šídla, která jsou nalézána převážně v ženské výbavě. Mezi typicky ženskou pohřební výbavu řadíme i ozdoby. Známí jsou například záušnice typu Sion a jehlice. Kromě mědi zaznamenáváme i artefakty vyráběné z kosti. Jde především o kostěné amulety a knoflíky s V-vrtáním. Nedílnou součástí hlavně mužských hrobů je lukostřelecký balíček. Ten obsahuje pazourkové hroty šípů a nátepní destičku. Dokladem pro lukostřelbu jsou také lukovitá spínadla, ratiště

šípů a pískovcové brousky. V hrobech mužů zaznamenáváme i pazourkové šipky trojúhelníkového tvaru (Turek 2006, 353-354, 356). V některých hrobech můžeme pozorovat artefakty dokládající určité řemeslné zaměření. Nalézány jsou hlavně nástroje, případně kovotepecké náčiní v podobě kovadlinek a kladívek (Turek 2006, 358)

12.2.2. Nekeramické artefakty v sídlištním kontextu

Jedním z artefaktů nalézáným na sídlišti lidu zvoncovitých pohárů je kamenná sekerka. Objevuje se však v mnohem menší míře, než je tomu u kultury se šňůrovou keramikou. Častěji se vyskytují keramické přesleny a také závaží, které představují textilní výrobu. Známa jsou i kamenná drtidla využívaná pro letí mouky. Nedostatek dokladů je pro metalurgii mědi. Doložena byla například na Moravském sídlišti v Brně-Obřanech (Turek 2006, 353).

13. Analýza, interpretace syntéza struktur

Hlavním zaměřením práce bylo vytvoření databáze. Na základě dat vyplněných v databázi došlo ke zpracování analýzy a interpretace. Využito bylo také grafického vyhodnocení získaných informací. Kapitola je zaměřena na samotnou strukturu databáze a vyhodnocení získaných informací.

13.1. Struktura databáze

Databáze se skládá z 16 sloupců, které mají za úkol co nejpřesněji přiblížit nálezy žárových pohřbů ve střední Evropě. Informace vyplněné v jednotlivých sloupcích jsou doplněny na základě literatury a nálezových zpráv. Některá z polí zůstávají nevyplněna z důvodu nedostatečných informací, které v publikacích a nálezových zprávách chybí. Jednotlivé nálezy jsou řazeny na základě katastrálního území, na kterém se nachází. Přesnou představu o tom, kde se lokalita nachází, nám udávají položky: **poloha, katastr, země**. Jak vypadá samotný nález hrobu, nám uvádí informace v kategoriích: **pohřeb, hrob, kontext, urna, hrobová jáma, rozměry hrobové jámy, birituální, konstrukce, antropologické určení a žároviště**. Důležitou součástí bývá také hrobová výbava, která je zaznamenána ve sloupečcích: **keramika, nekeramické artefakty, šipky a artefakty ovlivněné kremací**. Doplňující poznámky a zdroj literatury jsou uvedeny na konci databáze.

13.2. Popis databáze

Cílem bylo vytvoření databáze většiny žárových hrobů ve střední Evropě. Vzniklá databáze je zhotovena v programu Microsoft Access 2007. Jak již bylo uvedeno, skládá se z 16 sloupců, které mají podávat data o zjištěném nálezu hrobu. Jako první informace je uvedeno ID. Jde o číselné označení řádku, na jehož základě máme přehled o celkovém počtu dohledaných kremací. Poslouží i k lepšímu vyhodnocení zjištěných dat. Pro lepší orientaci, jaký ritus byl v daném hrobě použit, pojednává sloupeček s označením pohřeb. Další velmi zajímavou informací je číslo hrobu. Jedná se o číselné označení, které bylo přiděleno

v rámci archeologického výzkumu. To je obsaženo pod názvem hrob. Pro přesnější určení nálezového místa byla do databáze zanesena poloha. Udávány jsou informace o místech, kde byl daný výzkum prováděn, či názvy poloh z okolí nálezů. Další sledovanou informací je katastr, na kterém se daný hrob nacházel. K lepší orientaci a práci s těmito daty byla jednotlivá katastrální území řazena abecedně. Jelikož databáze zahrnuje střední Evropu, obsahuje sloupeček s názvem země. Jednotlivé uvedené státy jsou uváděny celým názvem s výjimkou České republiky. Nálezy z Čech a Moravy byly uvedeny pod jednotnou zkratkou ČR (Česká republika). Nedílnou součástí je i samotný kontext nálezů. Ten udává, zda se hrob našel na pohřebišti, sídlišti či jako samostatný nález. V rámci zjišťovaných dat byla řešena i otázka tvaru hrobové jámy, případně urny, pokud se v daném hrobě nalézala. Urna je blíže specifikována určitým typem keramiky. Mimo to šlo i o detailní popis rozměru hrobových jam. Údaje jsou uváděny ve větší míře v cm, případně v metrech. Zaměření bylo na šířku, délku a hloubku dané hrobové jámy. Pro větší přehlednost uvádím údaje ve zkratce. Ve sloupečku je vždy uvedeno číslo společně s jednotkou délky a příslušnou zkratkou. Délku, šířku a hloubku zaznamenávám za pomoci začátečních písmen přiřazených k příslušným číslům. Biritualitu a výskyt žároviště zobrazuje funkce ano/ne. Pokud se daná informace týká hrobového nálezů, uvádím ji za pomoci odškrtnutého čtverečku. V některých případech mám uvedeny i konstrukční prvky, řazené do sloupce konstrukce. Nedílnou součástí je i hrobová výbava. Databáze ji dělí na keramiku, nekeramické artefakty, šipky a artefakty ovlivněné kremací. Keramika je uváděna celým názvem společně i s číslem, které uvádí počet dané nádoby v hrobě. Výjimku tvoří zvoncové poháry označené zkratkou ZP a ZZP. Jedná se o zvoncový pohár a zdobený zvoncový pohár. U nekeramických artefaktů mám též uvedena čísla o počtu nálezů. Samostatnou kategorii tvoří šipky, též zaznamenávány pomocí funkce ano/ne. V rámci hrobové výbavy uvádím i artefakty ovlivněné kremací. Využita je zkratka pouze pro zvoncový pohár (ZP). Dále zaznamenávám antropologické určení. Informace uvádějí, zda se jedná o muže či ženu. Na konci databáze mám pak umístěn zdroj využití literatury a poznámky. Zapsány jsou

zde nálezové zprávy s číslem, případně autor publikace s rokem vydání. Poznámky obsahují informace, které mají důležitý význam, ale nelze je zavést do jednotlivých sloupců databáze. Celá databáze kompletně popisuje nalezené hroby na určitých katastrech a podává ucelený přehled o hrobové výbavě a nálezu jako takovém.

13.3. Analýza databáze

Za pomoci získané literatury a nálezových zpráv byla zpracována databáze. Na základě dat zanesených v databázi vznikla analýza. Přesné vyhodnocení není však úplné pro nedostatek informací u některých sledovaných hledisek. Hlavní podíl na tom má nedostatečná dokumentace a následné vyhodnocení výzkumů.

V první řadě došlo k vyčlenění počtu nalezených hrobů v jednotlivých státech střední Evropy se zaznamenaným výskytem žárového ritu. Česká republika byla rozdělena na Čechy a Moravu. Další zaměření se týkalo tvarů doložených hrobových jam. Sledován byl i výskyt uren ve státech střední Evropy. Procentuálně se zaznamenaly i jednotlivé typy doložených uren. U nalezených hrobů došlo k procentuálnímu vyjádření kontextu, tedy kolik hrobů se nalézalo na pohřebišti, sídlišti, samostatně, doplněny byly i blíže nespecifikované. Hrobová výbava je rozdělena na keramickou a nekeramickou část. Jednotlivé počty výskytu artefaktů jsou přiřazeny k jednotlivým tvarům hrobových jam. Zaznamenány jsou i počty konstrukčních prvků (skříňka, žlab, dřevěná konstrukce), birituálních hrobů, uren a žároviště.

13.3.1. Žárové pohřby

Analýza žárového ritu je dělena na Čechy, Moravu, Německo, Maďarsko. Vyjádřen bude procentuální výskyt hrobů (urnových, bez urny) a početní rozšíření nálezového kontextu.

Čechy

Na území Čech bylo zaznamenáno 52 (31%) žárových hrobů. Z celkového počtu uren se jich v Čechách objevilo 15 (35%). Hrobů bez uren se objevilo 37

(30% z celkového počtu neurnových hrobů). 9 hrobů se našlo samostatně, 1 zaznamenaný na sídlišti, 39 na pohřebišti a u 3 hrobů nebyl kontext blíže specifikován.

Morava

Z celkového počtu získaných hrobů jich bylo na Moravě 100 (60%). Ve 20 (48%) hrobech se našla urna. Hrobů bez urny bylo zaznamenáno 80 (63% z celkového počtu neurnových hrobů). 5 hrobů se našlo samostatně, u 1 nebyl kontext určen a 94 je na pohřebišti. Z moravských sídlišť nemám zaznamenán jediný případ.

Maďarsko

Z okolí Maďarské Budapešti se podařilo zjistit 12 (8%) hrobů z jedné lokality. Z celkového počtu urn se zde našly 4 (10%). Hrobů bez urn se vyskytlo 8 (6% z celkového počtu neurnových hrobů). 11 hrobů se našlo na pohřebišti, 1 pak na sídlišti. Uložení mimo sídliště či pohřebiště nebylo zjištěno.

Německo

V oblasti středního Německa se našly 4 (3%) žárové hroby. Ve 3 (7%) se našla urna. Jeden hrob neměl stopy po urně. Přesný kontext nálezů nebyl zjištěn.

13.3.2. Tvary hrobových jam, keramické typy urn, konstrukce

Zde analýza přibližuje početní i procentuální výskyt hrobových jam a jednotlivých keramických typů urn. Zaměřuje se i na konstrukci a udává počet nalezených konstrukcí a prvků.

Tvary hrobových jam

Ze zkoumané oblasti bylo zjištěno pět tvarů hrobových jam. Jedná se o kruhovou, obdélnou, čtvercovou, okrouhlou a kotlovitou jámu. Nejčastěji se vyskytujícím tvarem je kruhová jáma. Ta byla zjištěna u 52 hrobů (31%). Další často uvedený tvar máme obdélný. Jáma obdélného tvaru byla zaznamenána v 19 (11%) případech nálezů. Menší část tvořily čtvercová, okrouhlá a kotlovitá.

Čtvercová byla pouze v jednom případě z celého počtu nalezených hrobů. Taktéž to platí i pro okrouhlou. Jinak je tomu ale u kotlovité, která se objevila ve dvou hrobech. Setkáváme se i s hroby bez přesně definovaného tvaru hrobové jámy. Takových to případů bylo zaznamenáno 97 (58%).

Keramické typy uren

Z celkového počtu 42 urnových hrobů bylo zjištěno 7 keramických tvarů a 2 nádoby bez bližší specifikace. Doložené keramické tvary: 15 (35%) amfor, 8 ZP (19%), 3 misky (7%), 5 hrnců (12%), 1 ZP s uchy (2%), 5 baňatých nádob (12%), 3 džbány (7%).

Konstrukce

V několika hrobech byla zaznamenána konstrukce. Ve 3 případech se jednalo o kamennou skříňku. Jeden jediný pak obsahoval dřevěnou konstrukci. Zjištěna byla i pohřební komora a dva žlaby, z nichž první se nalézal u hrobu s dřevěnou konstrukcí a druhý pak byl samostatně u jiného nálezu.

13.3.3. Keramické a nekeramické artefakty a artefakty ovlivněné kremací

V poslední sledované části analýzy jde o přiblížení nalezených keramických a nekeramických nálezů včetně artefaktů ovlivněných kremací.

Keramické artefakty

Keramika se vyskytovala ve většině hrobů. Jako milodary byly mrtvým dávány: ZP (33), džbán (94), miska (65), hrnec (21), amfora (5), konvice (1), šálek (1), baňatá nádoba (1), ZZP (15) a ZP s uchem (1). Zajímavostí jsou nalezené hliněné úlomky, které se nacházely ve dvou hrobech. Některé z hrobů obsahovaly i nádoby bez bližší specifikace.

Nekeramické artefakty

Nekeramické artefakty byly obsaženy v menším počtu hrobů, ale objevilo se více druhů. Zaznamenány: pazourkové čepele (3), sekerka (3), šídlo (3), úštěp (7), valoun (1), plochý pískovec (1), čepel (1), spínadlo (2), nátepní destička (6),

zvířecí kosti (3x), pazourek (2), úštěpky pazourku (4), knoflíčky (2x), dýka (2), oblázek (1), korálky (1x), kančí kel (1), šipky (5) a mlýnek (1).

Artefakty ovlivněné kremací

Výskyt těchto artefaktů byl velmi malý. U pouhých 5 hrobů jsem zaznamenala 2 zvoncovité poháry, 15 knoflíků, střepy nespecifikované nádoby, nátepní destičku a 2 býčí lebky.

13.4. Interpretace a syntéza struktur

V rámci databáze bylo zaznamenáno 168 hrobů s výskytem kremace. Sledovány byly publikované nálezy hrobů s žárovým ritem ve střední Evropě. Pohřby žehem jsou doloženy v Maďarsku, Německu, Čechách, na Moravě a Rakousku. Pro nedostatek informací podává databáze přehled nálezů pouze z Německa, České republiky a Maďarska. Nejméně žárových hrobů bylo zaznamenáno ve středním Německu, kde máme pouhé 4 (3%) hroby. Kremace zde není upřednostňována, ale využívána pouze ve velmi malé míře (Daněček-Průchová-Turek 2009, 188). Větší počet hrobů udává databáze v Čechách a na Moravě. Z celkového počtu zaznamenaných pohřbů žehem jich máme v Čechách 52 (31%) a na Moravě až 100 (60%). Více hrobů nalezených na Moravě může být následkem toho, že Moravské prostředí bylo více ovlivněno Karpatskou kotlinou, kde byl žárový ritus hojně využíván, což dokládá nález pohřebiště v Holáskách. Toto pohřebiště se až nápadně podobalo maďarské lokalitě v Budakalász, kde se objevilo v roce 2005 větší množství žárových pohřbů, které však nebyly doposud publikovány (Daněček-Průchová-Turek 2009, 188). Větší počet kremací na pohřebišti máme ale i na českém území u lokality Tuněchody, kde se mi podařilo zaznamenat 15 žárových hrobů. Oblast s největším výskytem kremace představuje Maďarsko, konkrétně okolí Budapešti (Turek 2006, 289). Největší problém je však nepublikovanost doložených nálezů na tomto území, proto pro vyhodnocení výsledků bylo získáno pouhých 12 (8%) hrobů z lokality Szigetszentmiklós-Üdülösor. Dochází tak k vyvracení literaturou podložených informací o větším výskytu kremace na zdejších lokalitách.

Nalezené pohřby byly ukládány do hrobových jam různých tvarů. Podle nálezů z Čech uvádí literatura jako nejčastěji se vyskytující hrobové jámy obdélného a kruhového tvaru (Daněček-Průchová-Turek 2009, 188). Největší výskyt byl zjištěn u jámy kruhové, jednalo se o 52 (31%) hrobů. Druhým často se objevujícím tvarem je obdélná jáma, která byla zjištěna u 19 (11%) nálezů. Menší procento pak představují čtvercová, okrouhlá a kotlovitá jáma. Jedná se o tvary zjištěné na 4 lokalitách. Dva nálezy pochází z Čech a dva z Moravy. Nedílnou součástí 42 hrobů byla urna. Kremace uložené do uren se našly ve všech zkoumaných oblastech. Zajímavostí je Německo, kde 3 (7%) ze 4 doložených hrobů obsahovali urnu. S největším počtem se pak setkáváme na Moravě, kdy zde mám zjištěných 20 hrobů. Čechy zaznamenávají 15 (35%) nálezů uren a Maďarsko pouhé 4 (10%). Ve všech doložených urnových hrobech byly využívány různé typy keramiky od amfory až po nádoby s blíže nespecifikovaným tvarem.

Antropologické určení pohlaví je u žárových hrobů složité. Pouze u jednoho zjištěného hrobu mám uvedenou ženu. Ostatní nalezené hroby takovouto informaci nepodávaly. Lze určit pohlaví na základě milodarů, toto určení není však vždy přesné.

Hrobová výbava je nedílnou součástí téměř každého hrobového nálezu. Milodary představují převážně keramické nádoby, ale i artefakty nekeramické mají své zastoupení. Skoro každá hrobová jáma obsahovala nálezy keramiky, případně pouze nekeramické artefakty. Známý jsou i hroby bez milodarů, kde je pouze urna se spálenými lidskými kostmi. Jedná se například o nález hrobu číslo II z Břeclavi. Zde je doložena jen urna ve tvaru amfory bez dalších artefaktů. Rozmanitost keramiky má široký rozsah. Zjištěno bylo 10 přesně definovaných druhů nádob. Jde o ZP (33), džbán (94), misku (65), Hrnc (21), amforu (5), konvici (1), šálek (1), Baňatou nádobu (1), ZZP (15) a ZP s uchem (1). Na lokalitě v Lysolajích se ve dvou hrobech objevily kromě nádob i hliněné úlomky. Evidována je i keramika blíže nespecifikovaná, do které řadím asi 30 nálezů nádob. Značné množství keramických milodarů náleží hrobům s blíže nespecifikovanou hrobovou jámou. Nejvíce jsou nalézány v neurčené jámě

džbány (41) a misky (33). Zaznamenáno je i 17 hrnců, 14 ZZP a 19 blíže nespécifikovaných nádob. Nejmenší procento pak náleží konvici (1), šálku (1), amfoře (2) a ZP s uchem (1), kdy všechny tyto artefakty náležely hrobům bez bližšího určení tvaru u hrobové jámy. Větší množství keramiky je i v hrobech kruhového tvaru. I zde převažují džbány (40) a mísy (26). Nejmenší zastoupení má jediný ZZP. U hrobů s kruhovým tvarem jsou znamenány i ZP (3), hrnce (3), amfory (3) a 5 blíže neurčených nádob. Určitá část keramických artefaktu připadá i pohřbům v obdélném tvaru hrobové jámy. Jde konkrétně o ZP (6), džbány (11), misky (5), hrnec (1), hliněné úlomky (1) a přesně nespécifikované nádoby. V ostatních doložených tvarech jam má keramika velmi malé zastoupení. Jedná se převážně o džbán (2) misku (1) a ZP (1). Ve čtvercovém hrobě z Hoštic byla pouze přesně neidentifikovaná nádoba.

Své zastoupení mají i milodary nekeramického charakteru. Zaznamenán je výskyt pazourkových čepelí (3), šidel (3), sekerek (3), úštěpů (7), valounu (1), plochého pískovce (1), čepele (1), spínadel (2), nátepních destiček (6), zvířecích kostí (3x), pazourků (2), pazourkových úštěpků (4), knoflíčků (2x), dýk (2), oblázku (1), korálků (1x), kančího klu (1), šipek (5), a mlýnku (1). Nejvíce nekeramických artefaktů obsahovaly hroby, u nichž nebyl tvar jámy blíže specifikován. Větší výskyt v těchto hrobech zaznamenávají úštěpky pazourku (4), nátepní destičky (3) a šipky (3). Dalšími zastoupenými artefakty kamenné sekerky (2) a pazourky (2). Zbylé artefakty u neurčených hrobových jam se vyskytují v hrobech pouze jednou. Jedná se o šídlo, zvířecí kosti, knoflíčky, dýku, oblázek, korálky a kančí kel. Více nekeramických artefaktů je i u hrobů kruhového tvaru. U jámy tohoto typu byly zjištěny 4 úštěpy, 2 šipky, valoun (1), čepel (1) či nátepní destička (1). Nejméně nekeramických artefaktů náleží pohřbům s obdélným tvarem hrobové jámy. Celkem se jich u této jámy vyskytlo 7. Každý doložený artefakt měl malé zastoupení a objeven byl vždy pouze jednou. Jedná se o šídlo (1), sekeru (1), plochý pískovec (1), spínadlo (1), nátepní destičku, knoflíčky (1) a dýku (1). Nálezy jsou uvedeny i u kotlovitého tvaru hrobu. V jednom ze dvou doložených hrobů byly 3 pazourkové čepele a 1 šídlo. Poslední hrobovou jámou s výskytem nekeramických milodarů mám v grafu

uvedenu okrouhlou. Ta zaznamenává nálezy 3 úštěpů, spínadla, nátepní destičky, zvířecích kostí a mlýnku.

Zajímavým jevem mezi artefakty je přepálení. Jde o nálezy poškozené vložením do kremační hranice na samotný závěr. Hrobů s těmito artefakty je velmi malé množství. Mezi nálezy ovlivněné přepálením převažuje keramika, kdy se mi podařilo doložit 2 ZP a střepy přesně neidentifikované nádoby. Zaznamenány mám ale i nekeramické artefakty (15 knoflíků, 2 býčí lebky).

Důležitou informaci udává kontext, jenž přibližuje, kde se nálezy hrobů vyskytovaly. Porovnávány jsou hroby na sídlišti, pohřebišti, samostatné a přiřazeny byly i nálezy bez určení kontextu. Zastoupení jednotlivých kontextů je značně rozdílné. Převažují dost výrazně pohřby na pohřebišti (87%). Nejméně je pak hrobů nalezených na sídlišti (1%). To může znamenat, že lid kultury zvoncovitých pohárů pohřbíval ve větší míře na pohřebištech. I samotná sídliště jsou doložena v menší míře a převažují nálezy pohřebišť. Menší skupinu pak tvoří hroby nalezené samostatně (7%). Jedná se o pohřby nalezené bez dalších blíže specifikujících nálezových kontextů, případně o nálezy bez přesně určeného nálezového místa. Takovouto lokalitou jsou například Úpohlavy, kde přesné místo výskytu není známo (Hájek 1968, 131). Hroby bez bližšího určení zaujímají 5% z celkového počtu doložených pohřbů.

Ve sledovaných oblastech bylo nejvíce hrobů na Moravě, kde je jich zaznamenáno 100 (60%). Nálezový kontext zde představoval značné rozdíly. Většina zjištěných hrobů pocházela z pohřebiště (94), ze sídliště zde totiž není znám ani jeden pohřeb. U jednoho nálezů kremace se přesný kontext nepodařilo určit a 5 hrobů bylo nalezeno zcela samostatně. Značné procento moravských nálezů zaujímá lokalita Brno-Holásky. Jedná se o pohřebiště, kde je doloženo větší množství žárového ritu. Databáze zaznamenává 50 nálezů převážně neurnových hrobů. U pouhých 7 byl pohřeb uložen v urně. Z tvarů doložených hrobových jam převažuje kruhová, menší zastoupení má pak obdélná, která je uvedena pouze u 2 hrobů.

Druhou ze sledovaných oblastí jsou Čechy. Zde se mi podařilo nalézt 52 pohřbů s výskytem kremace. V porovnání s Moravou je v Čechách obliba ve

využití pohřbů žehem o něco menší. Dokládá to značný ústup takovéhoho nakládání s mrtvými ve směru na západ. Značný rozdíl je také v počtu zaznamenaných pohřbů, kdy v Čechách je jich zjištěno o 48 méně než na Moravě. I přes ústup využívání žárového ritu bylo na našem území objeveno pohřebiště s větším výskytem využití kremace. Jedná se o lokalitu Tuněchody, kde se podařilo zjistit 15 žárových pohřbů. Lokalita je v několika aspektech odlišná od pohřebiště Holásky. Zde je na rozdíl od moravské lokality dochováno větší množství jam obdélného tvaru. Urnové hroby nemají vůbec žádné zastoupení, proto všechny doložené hroby jsou neurnové.

Nejméně pohřbů žehem má střední Německo. Z této oblasti jsou nám známé jen 4 žárové pohřby. Přesný kontext těchto hrobů však nebyl zjištěn. Poslední sledovanou oblast představuje Maďarsko, kde byl žárový ritus hojně využíván. Na základě publikovaných nálezů se mi podařilo evidovat 12 hrobů z lokality Szigetszentmiklós-Üdülösor. Lokalita zahrnovala nálezy z pohřebiště a sídliště. Jedenáct hrobů bylo zaznamenáno na pohřebišti a jeden se pak nalézal na sídlišti. Převahu zde měly kremace uložené pouze v hrobové jámě. Urny se nachází pouze u 4 pohřbů. Keramické typy uren jsou rozdílné. Každý hrob má jiný typ keramiky. Jedná se o hrnec, amforu, baňatou nádobu a misku.

Nedílnou součástí několika málo hrobů jsou i konstrukční prvky. Jde převážně o kamenné skříňky, které jsou typické pro oblast východního Německa (Turek 2006, 296). Několik málo nálezů kamenných skříněk je doloženo i v severozápadních Čechách. Může jít o spojitost s oblastí východního Německa (Turek 2006, 296). Na severozápadě našeho území mám zjištěny 3 pohřby uložené v kamenné konstrukci. Mezi nejznámější patří žárový hrob z Janova dolu. Zde byla objevena kamenná skříňka a uvnitř hromádka spálených lidských kostí společně s milodary. Další výskyt kamenných desek je pak ve 2 hrobech na lokalitě Lovosice. Pro konstrukci hrobové jámy bylo využito i dřevo. Tento nález pochází z moravské Tvořihráze, kde byla dřevěná konstrukce doložena společně se žlábkem. Neobvyklým jevem u hrobů je žlábek. Podařilo se mi ho zaznamenat pouze u dvou pohřbů. Oba tyto nálezy pocházely z Tvořihráze. Jeden, jak již bylo zmíněno, patřil k hrobu společně s dřevěnou konstrukcí, druhý se pak

nacházel samostatně u dalšího hrobu. Jiné konstrukční prvky nebyly zaznamenány.

13.5. Souhrn výsledků

Celkem bylo zaznamenáno 168 hrobů obsahujících kremaci. Většina zjištěných pohřbů byla uložena mimo urnu přímo do hrobové jámy. Urnových hrobů se mi podařilo zjistit 42. Kontext jednotlivých nálezů zaznamenává značný rozdíl. Nejčastější jsou nálezy kremace přímo na pohřebišti. Ostatní kontexty představují menší procento. U některých nálezů máme doloženy i konstrukce či konstrukční prvky. Tento jev je však velmi ojedinělý a vyskytující se pouze u nálezů ze severozápadních Čech a Moravy.

Milodary náleží skoro ke každému hrobu. Převažující jsou keramické artefakty, kde většinu tvoří hlavně nádoby nejrůznějších tvarů. Své zastoupení mají i artefakty nekeramické, které převážně reprezentuje kamenná industrie. Nedílnou součástí je i několik málo nálezů ovlivněných kremací. Jedná se o nálezy, které byly přidány k pohřbu v době, kdy už prakticky dohořival. Tyto artefakty ve zjištěných hrobech mají minimální zastoupení a jedná se spíše o keramické nádoby či střepy jedné nádoby.

Na základě zjištěných výsledků lze potvrdit dosavadní tvrzení odborné literatury, že kremace využívaná lidmi kultury zvoncovitých pohárů byla pouze doplňkovou záležitostí. Lepší pohled na kremaci, její význam a důvod využití u této kultury by však mohla přinést doposud podrobněji nepublikovaná pohřebiště v Budakalasz a Bekásmegyer. Překvapivý je pro mě i značný výskyt milodarů u jednotlivých hrobů a bylo by zajímavé vytvořit porovnání s hrobovou výbavou nalézanou v kostrových hrobech kultury zvoncovitých pohárů.

14. Závěr

Cílem bakalářské práce bylo na základě databáze porovnat jednotlivé země střední Evropy s výskytem žárového ritu kultury zvoncovitých pohárů. Zaznamenáno bylo na základě dostupné literatury 168 hrobů obsahujících kremaci. V rámci práce došlo na základě údajů v databázi k analýze, interpretaci a syntéze struktur. Vypracováno bylo grafické zobrazení sledovaných struktur a následné vyhodnocení. Analýza podává rámcový přehled o pohřebním ritu a jeho hrobové výbavě. Detailnější informace o zjištěných výsledcích a jejich následné porovnání udává až následná interpretace a syntéza struktur.

Bakalářská práce se také snaží aspoň z části přiblížit kulturu zvoncovitých pohárů a popsat samotnou kremaci. Snaží se vyjádřit využití kremace v jiných kulturách a přiblížit způsob práce se spálenými ostatky z antropologického hlediska.

Kultura zvoncovitých pohárů je známá převážně svými zdobenými poháry ve tvaru zvonu, od kterých byl odvozen i její název. Značný rozdíl vykazuje také u nálezového kontextu, kdy častěji nalézáme pohřebiště než sídliště. To se podařilo prokázat i v návaznosti na pohřby žehem, kde jsem zaznamenala převahu nálezů na pohřebišti. Mrtví byli pohřbíváni dvěma způsoby, nejvíce však převažoval kostrový ritus. Využití žárového ritu je ve většině oblastí pouze doplňkovým artiklem. Hrobovou výbavu tvoří převážně keramika, vyskytují se však i artefakty nekeramické.

Na základě databáze byly sledovány nálezy na jednotlivých katastrech zemí střední Evropy. Jedinci pohřbíváni žehem byli ve většině případů ukládáni do hrobových jam bez urny. Největší počet takto pohřbených ostatků vykazuje Morava. Nejméně je potom takto pohřbených jedinců na území východního Německa. Urnové hroby mají menší zastoupení, představují pouhých 25% z celkového počtu zaznamenaných hrobů. Ostatky ukládané do uren jsou ve větší míře na Moravě, Německo dokládá pravý opak.

Na území Čech jsou jedinci ukládáni převážně do hrobových jam bez výskytu urny. Urny zde totiž obsahuje pouhých 15 hrobů. Většina nálezů má své zastoupení na pohřebišti. Ze sídliště je znám pouze jeden hrob.

V okolí maďarské Budapešti jsou jedinci pohřbíváni též převážně do neurnových hrobových jam. Z celkových 12 hrobů, získaných z jedné lokality, jsou urny doloženy pouze ve 4. Při porovnání s českým územím je zde také jeden hrob na sídlišti, ostatní nálezy pochází z pohřebiště.

Morava zaznamenává ukládání mrtvých převážně na pohřebiště. Sídlištní nález zde není doložen. Jak již bylo zmíněno, urnových hrobů je zde velmi málo, převládá pohřeb vložený přímo do jámy.

Ve východním Německu máme doloženo menší množství kremace. Zde nalezení jedinci byli ukládáni převážně do uren, pouze v jednom případě se spálené ostatky vyskytly přímo v jámě.

Hrobová výbava u pohřbu žehem jednoznačně vykazuje větší výskyt keramických nádob. Nejvíce převažují džbány a mísy. Typický zvoncovitý pohár je též součástí žárových hrobů, ale už v menší míře než je tomu u džbánů a mís. Nekeramické artefakty mají také své zastoupení, ale už v menším počtu. Doklady těchto nálezů vykazují větší počet úštěpů a nátepních destiček. Ostatní zaznamenané artefakty jsou doloženy v malém počtu.

U většiny pohřbů žehem se nepodařilo přesně určit tvar hrobové jámy. I přes tento nedostatek se podařilo zaznamenat 5 přesně definovaných tvarů hrobových jam. Ostatky byly ve větší míře doloženy u přesně tvarově určeného hrobu. Značné procento výskytu však zaznamenává i kruhový a obdélný tvar. Zjištěny byly i 3 pohřby uložené do kamenné skříňky.

Odlišnosti v používání kremace jsou velmi malé. Rozdíly jsou většinou v počtu nalezených urnových a neurnových hrobů v jednotlivých zemích. Jinak všechny oblasti pohřbívaly zcela podobně. Výjimku tvoří několik hrobů v kamenné skříňce, které se objevily pouze na území Čech.

15. Literatura

Buchvaldek, M 1990: Pohřebiště lidu se zvoncovitými poháry-Ein Gräberfeld der Glockenbecherkultur, Praehistorica XVI, 29-49.

Čižmář, M.-Geisler, M.-Rakovsky, I.1987: Rettungsgrabung der prähistorischen Abteilung am Baue des unteren Stausees des Wasserwerkes Nové Mlýny im Jahre 1984, PV 1984, 73-74.

Daněček, D. – Průchová, E. – Turek, J. 2009: Žárový pohřeb kultury zvoncovitých pohárů v sídlištním kontextu z Velkých Přílep, okr. Praha-západ - Bell Beaker cremation burial within the settlement context at Velké Přílepy (Prague-west district), Archeologie ve středních Čechách 13, Praha 173-194.

Dokládal, M. 1999: Morfologie spálených kostí. Význam pro identifikaci osob, Brno.

Dvořák, F. 1931: Nálezy zvoncovité keramiky na Kolínsku a Českobrodsku. Památky archeologické XXXVII, 42.

Dvořák, P.-Hájek, L. 1990: Die Gräberfelder Glockenbecherkultur bei Šlapanice, Brno.

Dvořák, P. 1991: Pohřebiště lidu s kulturou zvoncovitých pohárů ve Šlapanicích (okr. Brno-venkov). In: Pravěké a Slovanské osídlení Moravy, Brno, 99-118.

Dvořák, P. 1992: Die Gräberfelder der Glockenbecherkultur in Mähren I (Bez. Blansko, Brno-město-Stadt, Brno-venkov-Umgebung). Katalog der Funde, Brno.

Dvořák, P.-Matějčíková, A.-Peška, J., Rakovský, I. 1996: Gräberfelder der Glockenbecherkultur in Mähren II (Bezirk Břeclav). Katalog der Funde, Brno.

Drozdová, E. a kol. 2011: Hoštice I za Hanou. Výsledky antropologické analýzy pohřebiště lidu kultury zvoncovitých pohárů. Brno.

Endrödi, A 1992a: A korabronzkori harangedény kultúra telepe és temetője Szigetszentmiklós határában. In Havassy, P.-Selmeczi, L. (Hrsg.), Régészeti kutatások az MO autópálya nyomvonalán 1., BTM Műhely 5, 83-200.

- Fischer, U. 1975: Zur Deutung der Glockenbecherkultur, NassAnn 86, 1-13.
- Fisher, U. 1976: Die Dialektik der Becherkultur, JfMV 60, 235-278.
- Hájek, L. 1939: Žárový hrob kultury zvoncovitých pohárů ze Sadské. Památky archeologické XXXXI, 118-119.
- Hájek, L. 1968: Kultura zvoncovitých pohárů v Čechách. Archeologické studijní materiály 5. Praha.
- Hellich, J. 1921: Žárové hroby z přechodní doby neolitu na Poděbradsku, Památky archeologické 32, 222-223.
- Hille, A. 2001: Cremation burials at the periphery of the distribution area Nordharzvorland. In: F. Nicolis (ed.), Bell Beakers Today-Pottery, people, culture, symbols in prehistoric Europe. Proceedings of the International Colloquium, Riva del Garda (Trento, Italy), 11-16 May 1998. Trento. 613-616.
- Endrödi, A. 2013: Funerary Rituals, Social Relations and Discussion of Bell Beaker Csepel-Group. In: Pilár, M-Martínez, P.-Salanova, L., Current researches on Bell Beakers. Proceedings of the 15th International Bell Beaker Conference: From Atlantic to Ural, 5th- 9th May 2011.Spain.73-88.
- Chleborád M. 1950: Pohřebiště kultury zvoncovitých pohárů. Obzor prehistorický 14, Praha,361-363.
- Kalousek, F. 1956: Lid se zvoncovitými poháry na Bučovsku (Morava), ČMM XLI, 63-64.
- Kytlicová, O. 1956: Pohřebiště kultury zvoncovitých pohárů v Kněževsi. Archeologické rozhledy VIII, 328-336.
- Matějčková, A. 2008: Pohřebiště kultury zvoncovitých pohárů z Brankovic (okr.Vyškov). Pravěk NŘ 18, 153-164.
- Matějčková, A. 2012: Pohřebiště z období zvoncovitých pohárů na trase dálnice D1 Vyškov-Mořice. Svazek II, Supplementum 24, Pravěk.
- Neumann, G. 1929: Die Gliederung der Glockenbecherkultur in Mitteldeutschland. Praehistorische Zeitschrift XX, 52.

- Neustupný, J. 1930: Skříňkový žárový hrob kultury zvoncovitých pohárů z Mostu. Památka archeologické XXXVI, 112-114.
- Neustupný (ed.) 2008a: archeologie pravěkých Čech 4. Eneolit. Praha.
- Měřínský, Z. - Stuchlík, S. 1980: Hroby kultury se zvoncovitými poháry a středodunajské mohylové kultury v Bulharech, AR XXXII, 368-380.
- Pavlu, I. (ed.) 2007a: Archeologie pravěkých Čech. Neolit. Praha.
- Podborský, V. 1993: Pravěké dějiny Moravy. Brno.
- Sklenář, K.-Sklenářová, Z.-Slabina, M. 2002: Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezku, Praha.
- Stloukal, M. 1999: žárové pohřby. In: Stloukal, M. a kol. 1999, Antropologie, Příručka pro studium kostry. Praha, 378-382.
- Šuteková, J. 2007: Príspevok k problematike žiarového rítu v období neolitu a eneolitu. Musaica XXV. Bratislava.
- Tichý, R.-Thér, R.-Papineschi, J. 2006: Jedno neobvyklé pohřebiště a sídliště z pravěku. Živá archeologie 7, Hradec králové, 55-61.
- Tichý, R. - Dohnálková, I. - Dohnálková, H. - Thér, R, Drnovský, V. 2007: Birituální pohřebiště a sídliště kultury zvoncovitých pohárů v Tuněchodech u Chrudimi (předběžná zpráva), In: R. Tichý (red.) Otázky neolitu a eneolitu našich zemí, Sborník z 25. zasedání badatelů pro výzkum neolitu Čech, Moravy a Slovenska, Hradec Králové, 165-172.
- Turek, J. 2005: Lučištníci z Kobyliš. Výzkum v čase adventním. Archeologie 1. Praha.
- Turek, J. 2006: Období zvoncovitých pohárů v Evropě. Archeologie ve středních Čechách. 275-368.
- Wahl 1983b: Zur technik der Leichenverbrennung. Teil I: Verbrennungsplätze aus ethnologischen Quelle. Archäologische Korrespondenzblatt 13, 513-520.

Prameny:

- Nálezová zpráva 766/50 Blažovice (L. Hájek), uložena v AÚ AV ČR v Brně.
- Nálezová zpráva 776/50 Brankovice (L. hájek), uložena v AÚ AV ČR v Brně.

Nálezová zpráva 778/50 Brněnské Ivanovice, uložena v AÚ AV ČR v Brně.

Nálezová zpráva 790/50 Brod nad Dýjí (L. Hájek), uložena v AÚ AV ČR v Brně.

Nálezová zpráva 995/50 Stará Břeclav, uložena v AÚ AV ČR v Brně.

Nálezová zpráva 7585/50 Býchory, uložena v AÚ AV ČR v Praze.

Nálezová zpráva 7589/50 Cerhenice, uložena v AÚ AV ČR v Praze.

Nálezová zpráva 4166 Čebín (J. Ondráček), uložena v AÚ AV ČR v Brně.

Hlášení 7643/50 Choťánky, uloženo v AÚ AV ČR v Praze.

Hlášení 7649/50 Chotusice, uloženo v AÚ AV ČR v Praze.

Nálezová zpráva 873/50 Kobylnice, uložena v AÚ AV ČR v Brně.

Nálezová zpráva 889/50 Ledce, uložena v AÚ AV ČR v Brně.

Nálezová zpráva 3160/58 Lechovice (J. Ondráček), uložena v AÚ AV ČR v Brně.

Nálezová zpráva 916/50 Mistřín (L. Hájek), uložena v AÚ AV ČR v Brně.

Nálezová zpráva 1046/76 Těšetice, uložena v AÚ AV ČR v Brně.

Nálezová zpráva 1919/55 Těšetice, uložena v AÚ AV ČR v Brně.

Hlášení o výzkumu 1020/92 Tvořihráz (P. Dvořák), uloženo v AÚ AV ČR v Brně.

Hlášení o výzkumu 1141/91 Tvořihráz (P. Dvořák), uloženo v AÚ AV ČR v Brně.

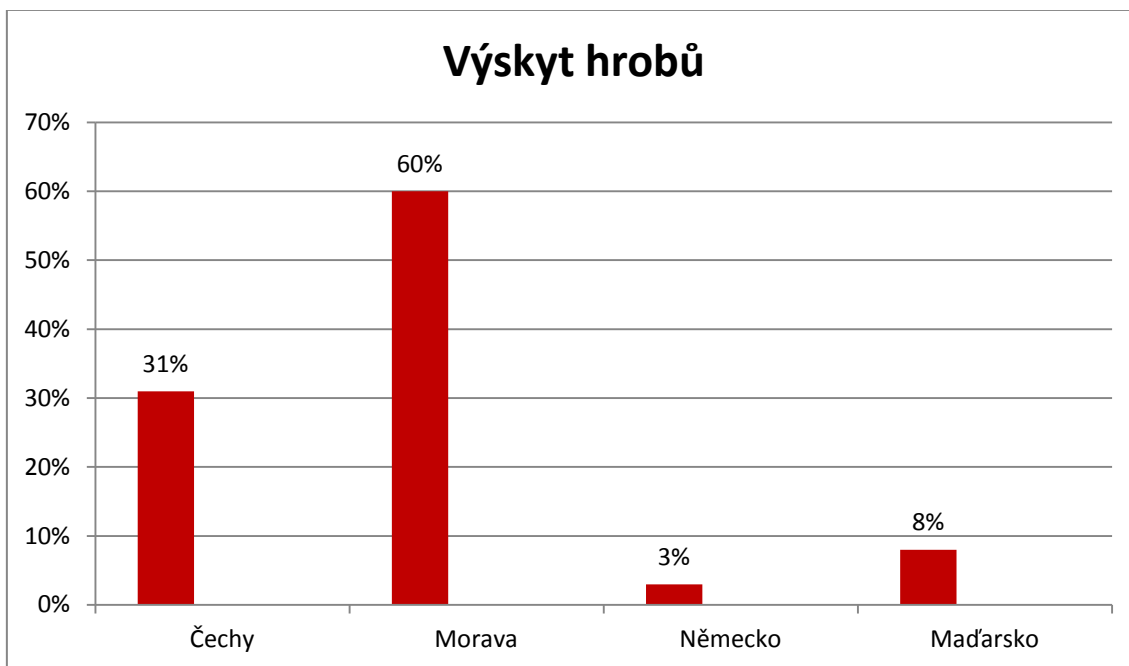
Nálezová zpráva 787/50 Brno-Židenice (L. Hájek), uložena v AÚ AV ČR v Brně.

Nálezová zpráva 1081/50 Želešice (L. Hájek), uložena v AÚ AV ČR v Brně.

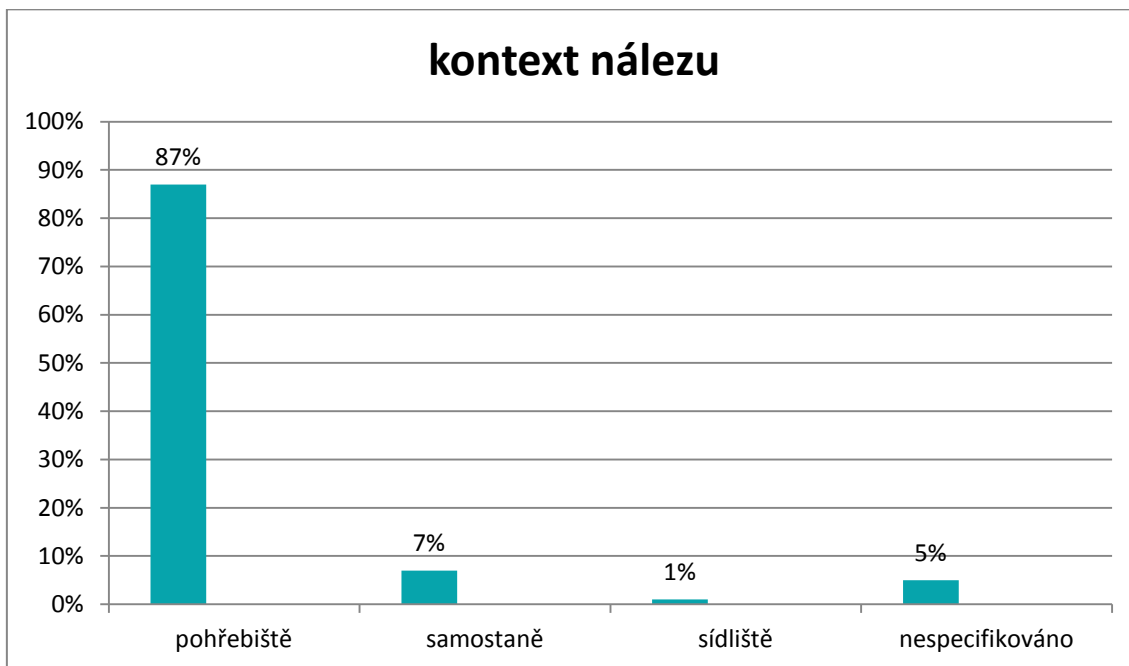
16. Přílohy

16.1. Grafy

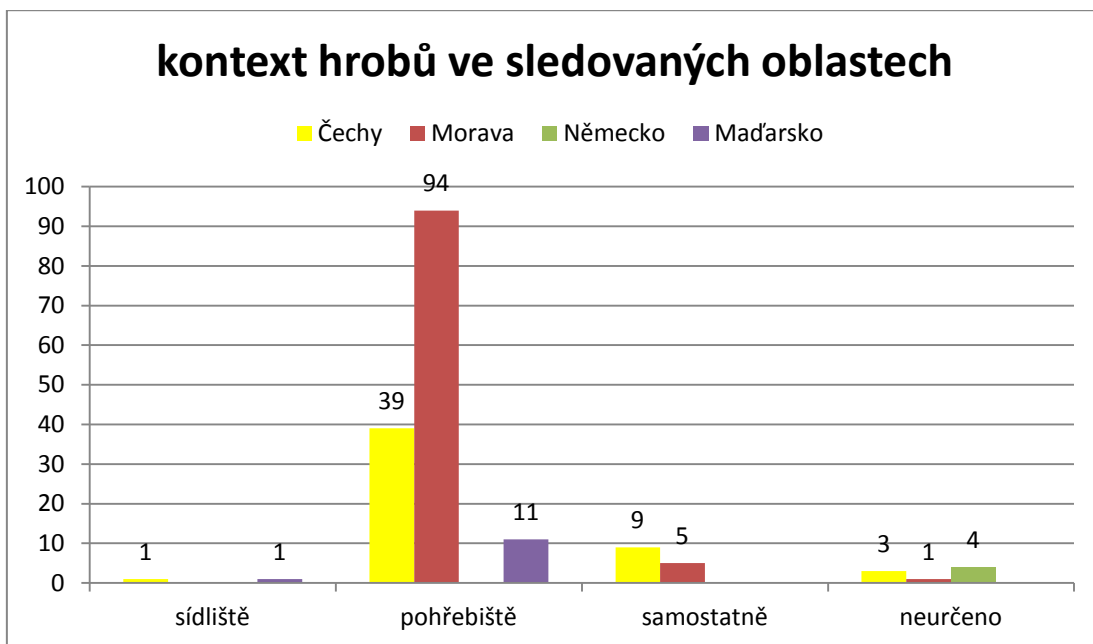
Graf 1- Výskyt hrobu ve sledovaných zemích z celkového počtu zjištěných hrobů (Česká republika dělena na Čechy a Moravu)

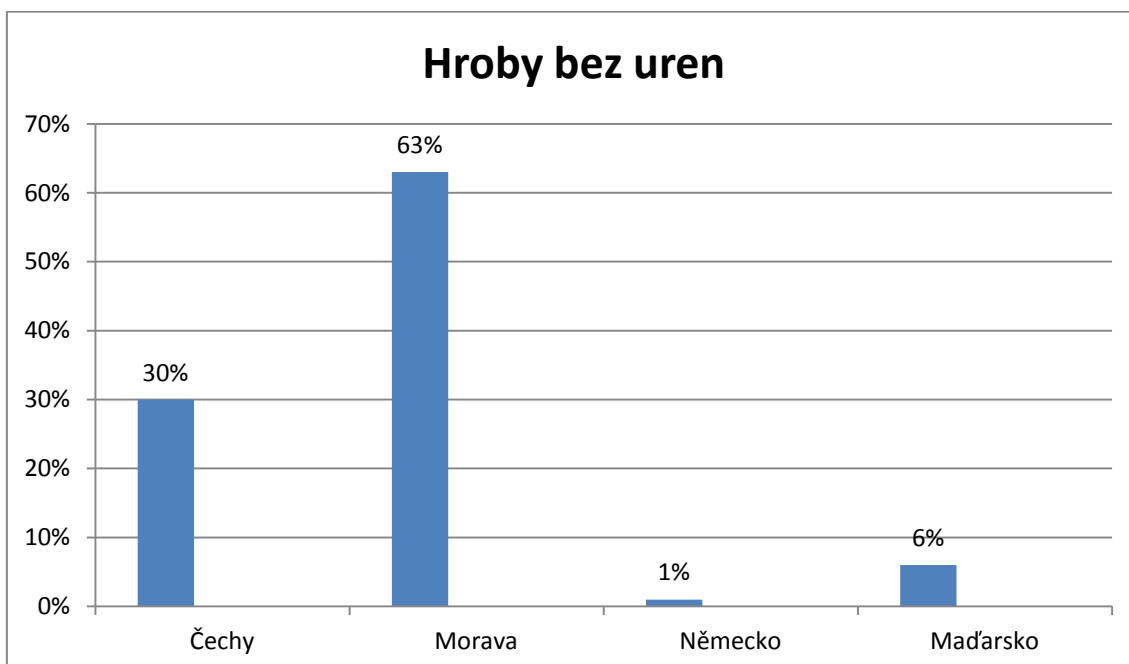
Graf 2- Procentuelní vyjádření kontextu z celkového počtu 168 hrobů

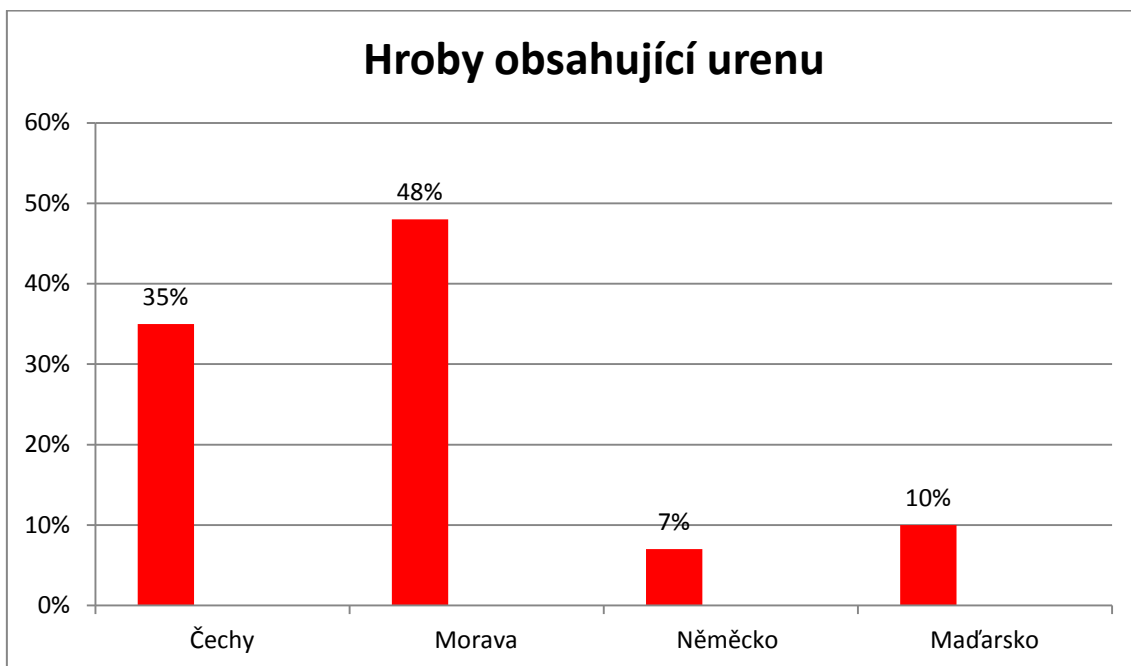
Graf 3- Počet hrobů v nálezových kontextech sledovaných oblastí

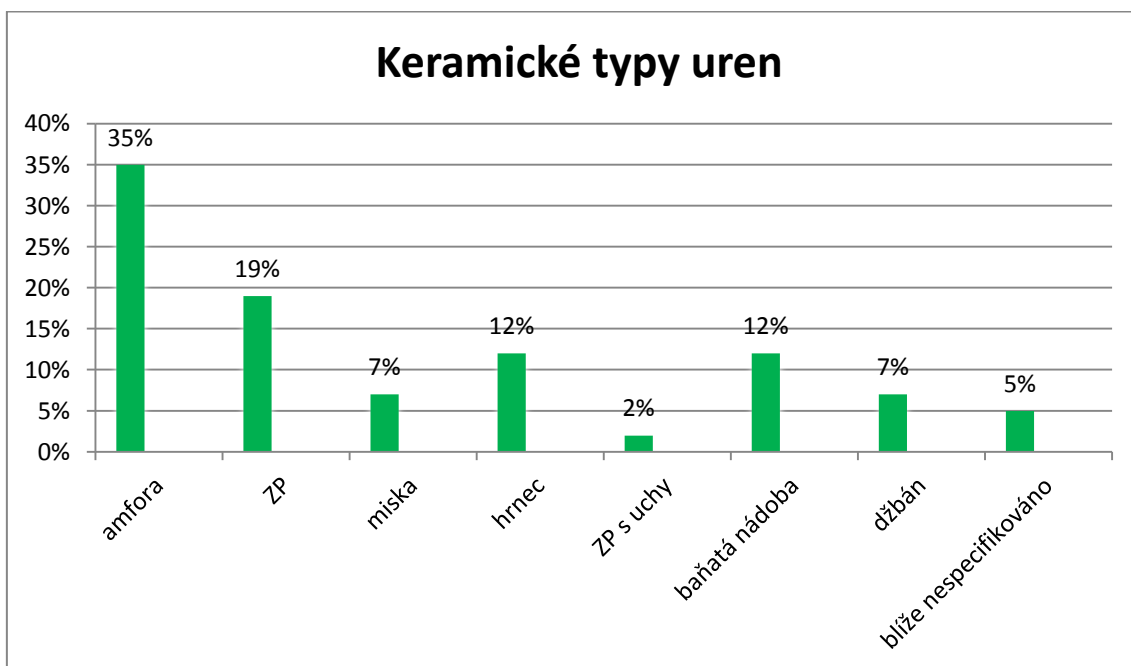
Graf 4- Procentuelní vyjádření výskytu neurnových hrobů ve sledovaných oblastech (z celkového počtu 126 hrobů bez urny)

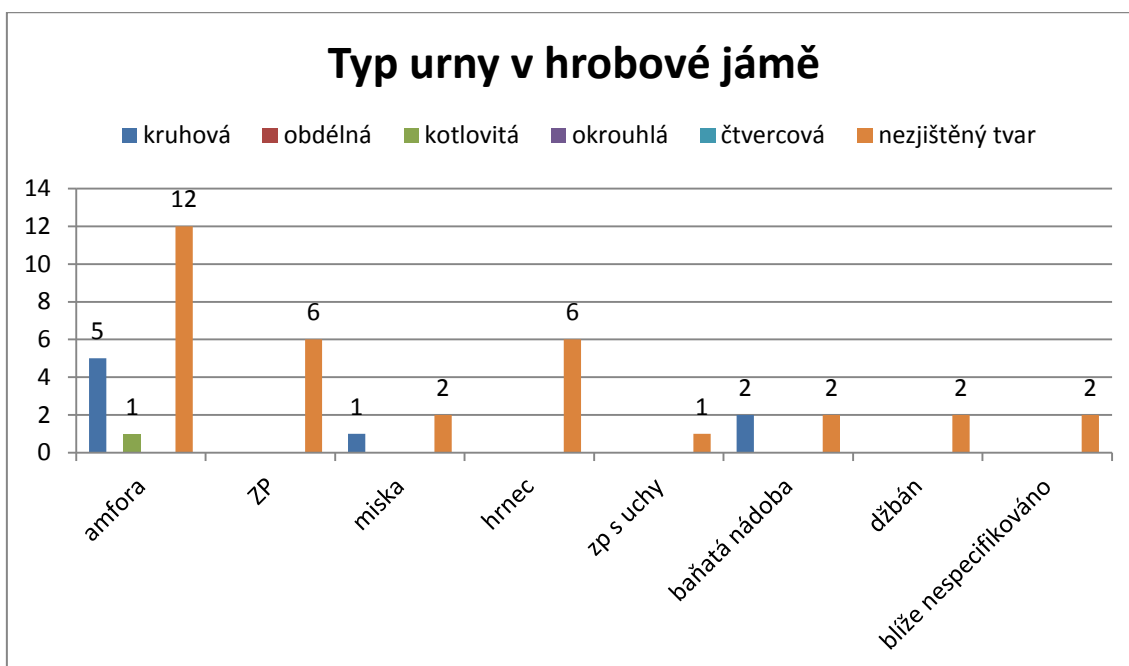
Graf 5- Výskyt uren ve sledovaných zemích z celkového počtu zaznamenaných uren (Česká republika rozdělena na Čechy a Moravu)

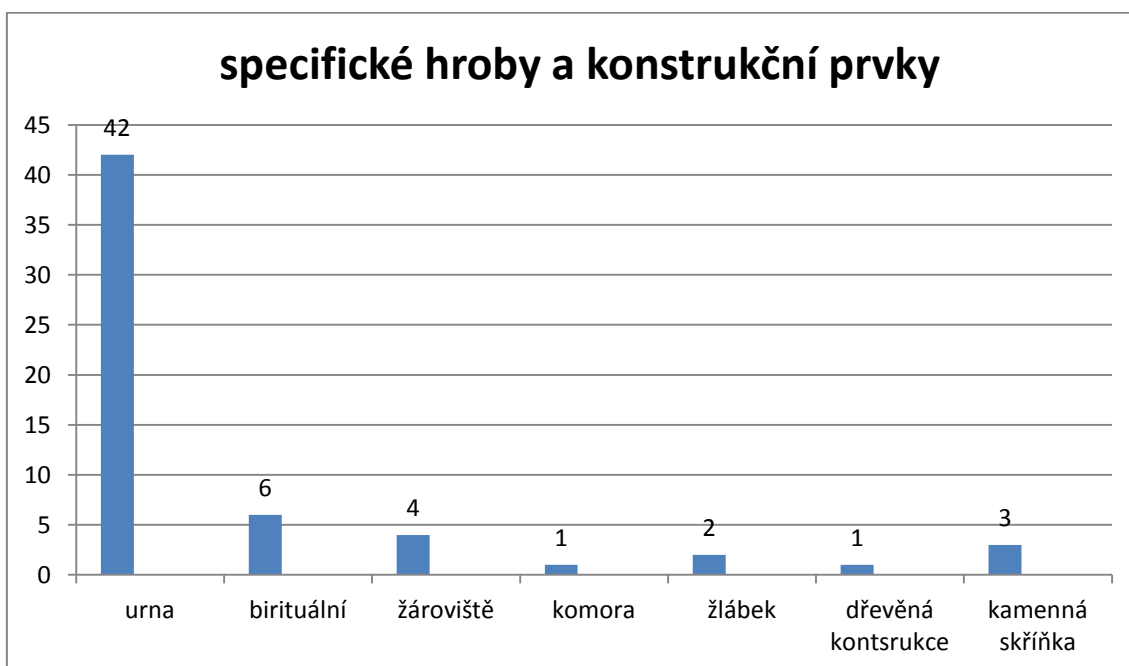
Graf 6- Keramické tvary ze zjištěného počtu uren (procenta)

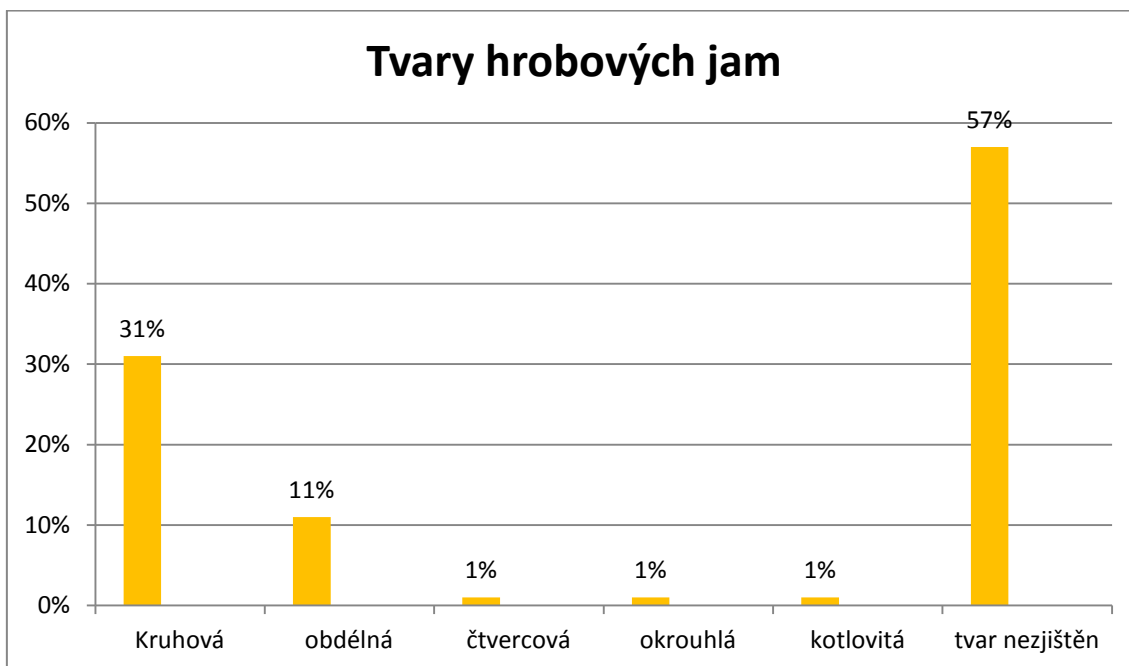
Graf 7- Počet keramických typů uren v zjištěných hrobových jamách

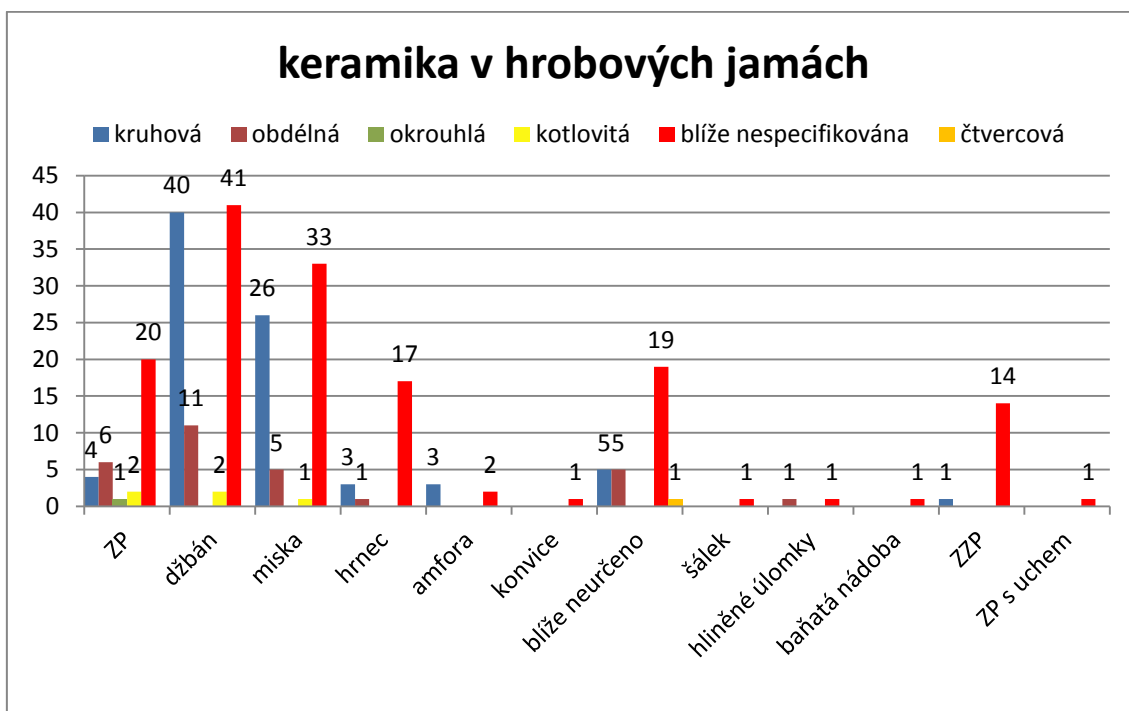
Graf 8- Výskyt urny, birituality, žároviště a konstrukčních prvků (počet nálezů)

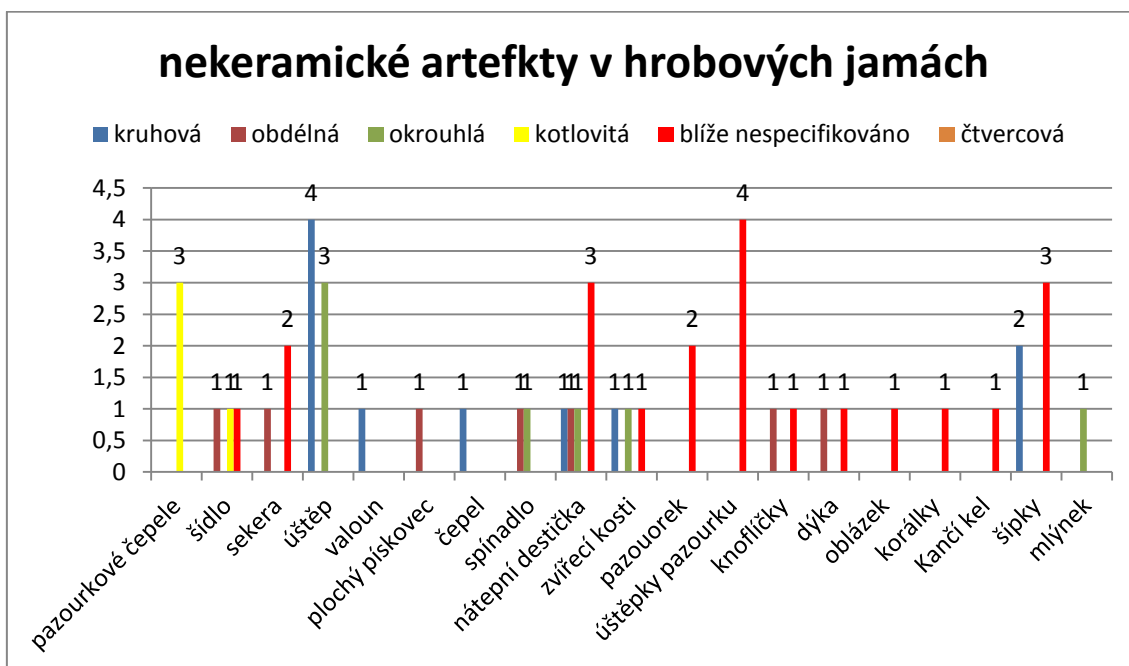
Graf 9- Výskyt jednotlivých tvarů jam z celkového počtu hrobů (zaznamenány i hroby bez určeného tvaru)

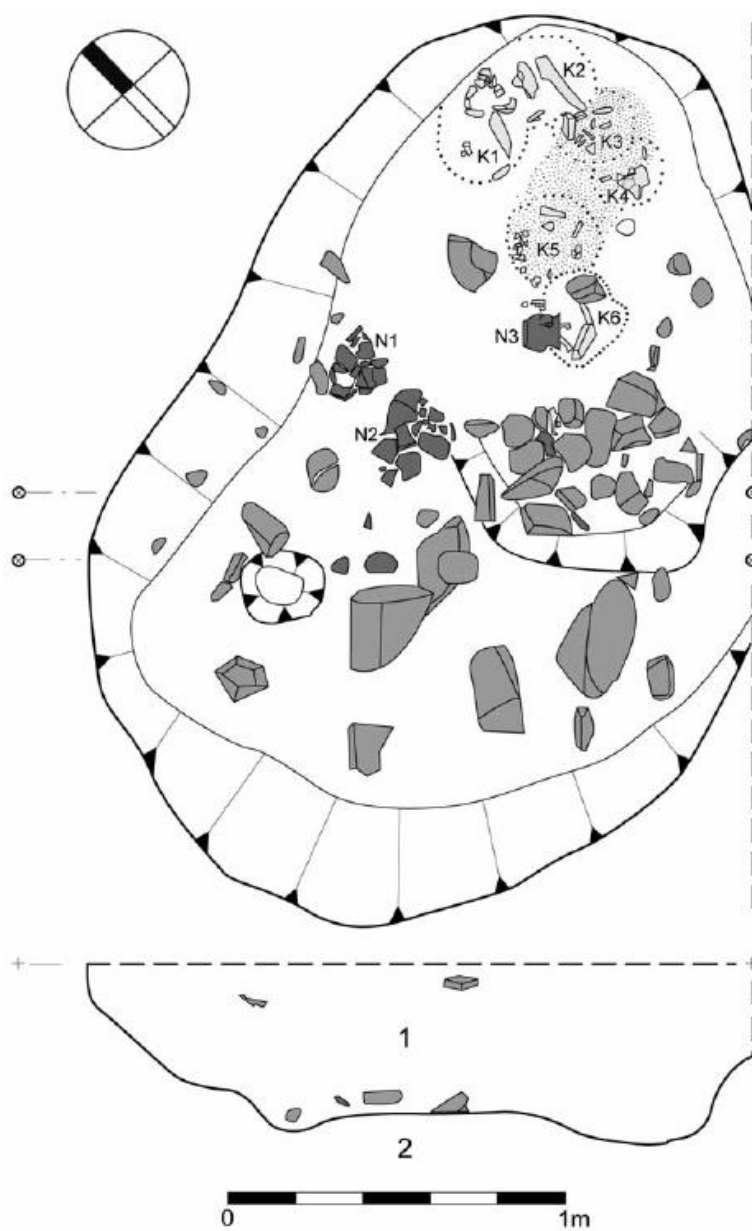
Graf 10- Počet výskytu jednotlivých nalezených druhů keramiky v zjištěných tvarech hrobových jam

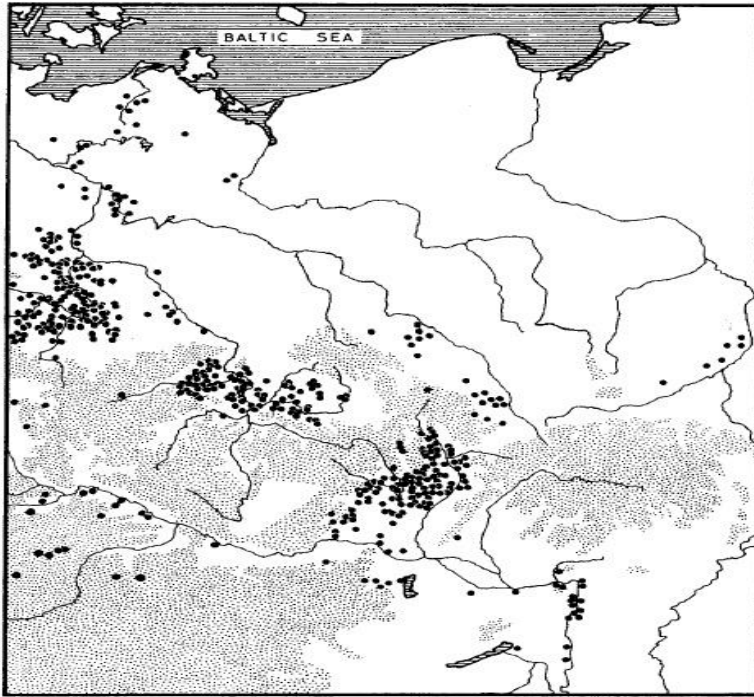
Graf 11- Počet výskytu nekeramických artefaktů v zjištěných hrobových jamách

16.2. Obrázky

Velké Přílepy (převzato z: Daněk-Průchová-Turek 2009, 176)

rozšíření kultury (převzato z Turek 2006, 280)